ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 10
1936
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

6-ий рік видання.

ЗМІСТ

10 (67)-го числа за жовтень 1936 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС" ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

Богдан І. Антонич

ЗНАК ЛЕВА

Умерлих квітів царство — спить пустиня
в піску сорочці золото-червоній.
Малюк осот — рослинне чортовиння,
екстаза сонця й блискавок погоні.

Живі свічки понад землі труною,
шорсткий бурян нараз кущем горючим.
Немов кущі розхилені рукою,
розхиляться бездённі віри кручі.

І бачиш вічність — небо опалеве
і шум червоних полумя потоків.
З-за гір століть веде сузіря Лева,
цей знак монархів, воїнів, пророків.

Тьмяніє сонце в хмарі птахів сизих,
його вінчають лаври бурі сині
і грім, мов підпис золотий у книзі,
лишається на сторінках пустині.

Автограф грому в царській книзі левів
написаній віршами з-під Синаю
у стіп гори, що шпиль пісків парчевий
вінками Божих блискавиць квітчає.

Синайський вітре, бий в відкриті карти!
Без тебе я порожній посуд форми.
Ввесь день над віщим джерелом на варті,
а ніч, мов біблія червона й чорна.

ТЕРЕН СПІВАЄ

Мій друже лавре, що вінчаєш осяги поетів,
солодкий после муз із листям, що подібне лезам,
твоя міцна, безсмертна зелень, о зеленолезий,
за гарні форми нагорода і за творчий безум.

О, дубе, князю пущ, достойне дерево монарше
в короні осени — пурпурі листя, з пнем рапавим,
коли, щоб відпочити в тіні, спиняться у марші,
схиляєшся до уст вождів шорстким причястям слави.

І ти, оливний кущу, що не вянеш іряснієш
зеленим золотом, в триванні свому самоцільний,
учиш замирення з життям і зелені надії
і Ноям, що блукають, шлеш у далеч шум прихильний.

Проте не ви: цвітучі, славлені, рослин вельможі,
а я — покірний терен, покруч дерева приземний,
нелюблений, погорджуваний, сірий і буденний
зазнав найвищої із ласк — чоло вінчати Боже.

ЛІТНІЙ ВЕЧІР

Від спеки місто важко дише
й чоло його шорстке й червоне
під віялом нічної тиші
поволі стигне і холоне.

Тремке надхнення віддзвеніло,
застигло в мудрій вірша брилі.
Твоє чи не твоє це діло,
ти сам збагнути вже не всилі.

Крізь гамір дня незмінне „завджи“.
Заснеш,
заснеш без зір, поете,
життя на звуки розмінявши,
мов золото в дрібні монети.

ПІВОНІЇ

Червона молодість півоній.
Яка краса! Яке пяніння!
Візьми моє чоло в долоні
й оборони, моя весіння!

Бо переслідує крізь морок,
ще крок, ще крок, мене поцілить
мій друг найкращий і мій ворог
найзавзятіший, Боже милий!

Надхнення темне, музо вічна!
Бє ніч у тіней чорні дзвони.
На чорнім тлі, мов кров трагічна,
півоній молодість червона.

Н. Королева

КАРНАВАЛЬНІ НАСТРОЇ*

„Фіка“ оженився. „Бунтарство“. Треба не хотіти знати! Два Артури. Чужинецька тактика. „Котятко“-Аліна. „Донощиця“ Варя. Чужа. Квіти й книги. Гості. Чому квіти не вмістились на вівтарі.

Лекції проходили, як звичайно. Але ж і тут було дуже помітно, що суха суворість дисципліни нарушена. Нестримно-веселий дух „масляної“ (карнавалу) пробивався за інститутські мури й наповняв собою всі щілини, не минаючи навіть і застарілих та запеклих клясових дам.

Але ж прийшов день справді вийнятковий не тільки для Ноель, а й для цілого інституту...

Почалося з самого ранку. Фройляйн Оттилія, перевівши по сніданню щоденні півгодинні вправи з німецької мови, попрохала вихованок відповідно поводитись, якщо вона трохи затримається вдома. До неї мала прийти на перерві швачка міряти нову, святкову сукню на баль. Виходячи ж із кляси, вона все таки обернулася на порозі й додала кілька сентенцій, конечних, щоб вдержати порядок. Якщо вона затримається довше — найбільше десять хвилин, то інститутки-шляхтянки мусять памятати, що вони — „дорослі панни“, а не „вуличні хлопчиська“. При тих словах її камяна фізіономія спробувала виявити якусь тінь усміху. Цього було досить, щоб усім враз захотілося пустувати. Але покіль радилися та обміркували проєкти чергового „скандалу“, різкий дзвінок спрямував усі думки в інший бік. На сходах зявилася довгонога постать учителя географії, Федора Павловича Нестомина, або „pro domo sua“ — Фіки. Зо всього інститутського персоналу Фіка був найнещасливіший souffre douleur (предмет, щоб зривати злість).

Мав він мяку й добру вдачу, але ж усі добре знали, що він, хоч довгі роки вчителював, ніяк не звик до дівочого товариства, боявся інститутських жартів і незвичайно соромився дівочого глузування чи сміху. Саме тому ніколи не пропускали дівчата нагоди, щоб взяти Фіку „на мушку“.

Тож, ледве він зачинив за собою двері, як ціла кляса з перебільшеною чемністю вже присідала перед ним у глибокому поклоні, й тридцять шість дівочих голосів радісно вигукувало:

— Ґратулюємо! Ґратулюємо!

Була це стара штучка. Фіку звичайно кілька раз до року вітали чи з іменинами, чи з днем народин, щоб тільки викликати його сміховинне засоромлення. Бо ж звичайно йому червоніла

* Вийнятки з V. і VI. розділу споминів про київський інститут для дівчат-шляхтянок. — *Ред.*

лисина, брови під круглими окулярами лізли на чоло, обличчя ж червоніло так дуже, що очі аж заливало слізьми. Тоді він знімав свої окуляри в золотій оправі й дуже дбайливо протирав їх. Інститутки ж тішились, що тоді можна йому відповідати несотворені речі, бо ж Фіка отямиться й почне розуміти відповіді хіба що аж на третій лекції. Але ж, здається, найбільш чудернацьке було те, що в цього дитинно-соромливого чоловіка, що мав понад сорок літ і виплекав собі довжезну бороду, як біблійний пророк, — була дитяча вимова: він вимовляв „С" замість „Ш".

Тепер професор не встиг ще піднести догори брови, як несподівано для всіх із першої лавки виступила наперед Катря Витовська. Її обличчя було повне зворушення й гідности. Це одурило навіть товаришок. Але ж за хвилину по всіх лавках уже порскав стриманий сміх. Тим часом Катря виголошувала промову — імпровізацію. Вітала сердечно „нашого любого професора" з вчорашнім „найурочистішим днем у житті кожної людини".

— Дай вам Боже, Федоре Павловичу, щастя й довголітнього віку в оточенні милої й численної родини. І не тільки побачити, а й одружити дітей ваших, та й... дітей їхніх...

Хтось із останніх рядів потиху, але ж зовсім виразно й чутно заспівав: — „Многая літа", — як співалось у „табельні дні", тобто дні свят царської родини.

У Фіки враз виступили сьози під окулярами, а стряпки волосся довкола лисини піднеслися вгору. Він певне відчув те, бо ж намагався лівою рукою пригладити залишки колишньої чуприни, а правою махав на Катрю.

— Що ви? Що бо ви, Панно Витовська?! Які діти? Яке одруження?

— Яке?... Таки ж ваше, Федоре Павловичу! — вдавала здивування Катря. — Ми ж бо вже всі чули, що вчора ви зволили одружитись. І... такий ви недобрий, нам, що вас так люблять, навіть ні словечка не сказали наперед! Ми тому не встигли навіть букета приладити, як слід...

— Та, що ви? Тож — чисті вигадки. Запевняю вас, Mesdemoiselles — притискав обидві руки до грудей розгублений Фіка. — Таж слово чести...

Катря почервоніла.

— Ну, як же це можна говорити, Федоре Павловичу?! — з сумним докором промовила вона. — Ми так раділи тóму, що, нарешті, ви знайшли своє щастя, а ви... ви й тепер ще затаюєте це перед нами. Хіба ж ми заслужили на таку поведінку? Правда, медам? — звернулася до подруг. — Не сподівалися ми, не сподівались!...

Катрин голос тремтів щирими слізьми. В той мент її прийдешня карієра була цілком вирішена. Справді, скінчивши школу, вона стала прекрасною драматичною артисткою, а потім перейшла до опери й навіть співала в славнозвісній Мілянській „Скалі".

Але Фіці було ближче до плачу, як Катрі.

— Mesdames, ну, навіщо ж так? Я не розумію... Я ж бо кажу вам, що таки й справді я ні в чому не повинен...

Тепер уже хтось не витримав і почувся незамаскований сміх. Із задньої лавки вирвалася виразна репліка:

— Одначе, яке лукавство!

Тоді Катря змінила тон. Вона вже почала, ніби якась старша тіточка, менторським тоном:

— Та чого ж, справді, тут бентежитись?...

Не знати, що ще говорила б була Катря, якби в тій хвилині не відчинилися двері й на порозі не зявилася панна Оттилія.

А Фіка, зовсім приборканий, ще відмахувався руками. Він мовчки силкувався вмоститися за столом, на катедрі. Але, схвильований, не бачив, куди посуває величезний клясовий денник, і патичком від мапи — зачепив каламар. Одначе вхопив його, таж зате денник летів додолу, як птах, простягнувши крила.

Кілька вихованок метнулися помагати...

Добре, що панна Оттилія мала вдоволений вигляд: її сукня лежала, як слід. А на обличчях інституток пробивалася така скромність, що вона в дусі порівняла золотоволосу княжку Каратову з Гетовою Ґретхен. А Фіка того дня поводився „тихше води, нижче трави". Кого викликав — не писав у деннику менш, як 11,* навіть легковажній баронівній Келєр-Жакомельській, що ніколи не могла знайти на мапі річку Волхов, бо ж відразу пригадувала при цьому „Царівну Волхову", оперу „Садко" й інші, непотрібні в той мент, але цікавіші від ґеографії речі, що не мали з землезнанням нічого спільного.

Того дня Катря почувалася героїнею й була така опянена своїм імпровізованим виступом, що не чула, як учитель історії Володимир Зенонович звернувся до неї:

— А цю дату пригадає нам панна Витовська.

Але панна Витовська навіть не ворухнулась: вона вся потонула в надхніння, бо писала під лавкою жартобливий вірш, що їй того дня дуже повівся.

Володимир Зенонович не хотів робити вихованкам якихнебудь прикрощів; навпаки, — де міг, раз-у-раз рятував їх із неприємних ситуацій. Взагалі був він людина ґалянтна. Коли ж хтось не знав лєкції, він не записував двійки, а викликав її кілька раз, аж поки лінива, чи неуважлива учениця відповідала поправно. З ліпшими ж своїми ученицями танцював він навіть мазурку на інститутських вечірках, дарма, що та мазурка не годилася з його не меншою, як у Фіки, бородою та кучерявою авреолею довкола блискучої лисини.

Учитель перевів погляд із Катрі на панну Оттилію: вона нічого не чула. Її думки вітали десь у недалекому прийдешньому, й уже втретє порола вона своє сьогоднішнє вишивання. Тоді професор вказав олівцем на її сусідку:

---

* Тоді записували оцінки відповідей у клясовім деннику. Число 11 — було доброю оцінкою.

— Царицю Катерину другу забив український козак у 1796-ім році... на фотелю, що був, властиво, польським престолом. Це зробив він із націон...

Професорів олівець упав і покотився по підлозі. Та й сам професор мало що не покотився за своїм олівцем.

— З-з-звідки в-в-ви це взяли?.. Хто це вам... — але професор нагло урвав, злякавшись, що Ноель може наговорити ще більших страхіть, або назвати особу, від кого почула такі злочинні речі.

Тим часом Ноель спокійно дивилася на професора й, відгадавши його недокінчений запит, відповідала:

— Так ми вчилися в школі, пане професоре...

Володимир Зенонович ледве помітно хитнув головою й потер собі лисину:

— Так, так... Я забув, що ви вчилися десь там... у Швайцарії, здається.

— Ні, пане професоре, у Франції... На Півдню.

— Умгу... На Півдню. Прованс... Прегарна сторона й люди, що мають у собі багато залишків колишнього римського кольориту. Так, так... Були ви в Арлі, в Німі? — професор відтягав увагу вихованок від сказаного, „затерав" непорозуміння. — В Німі такий прегарний будинок музею, що зветься...

— Maison carrée („квадратовий дім") — втішилася Ноель, почувши любі назви.

Тим часом професор пригадав Антонія Пія й пустився в подробиці. Ситуація була врятована. Але ж, коли скінчилася лекція, що була останньою перед „масницею" й балем, професор попрохав у клясової дами дозволу, щоб одна з вихованок помогла йому поскладати в інспекторській кімнаті випозичені звідтіля книжки. Панна Оттилія охоче згодилася й уже покликала одну вихованку.

— Ні, ні, коли нема якихось перешкод, я попрохав би мадмуазель Медину Челі. Ми вже раз складали ті самі книжки, то вона вже знає, як.

Це була свідома неправда, бо ще ніколи Ноель не була навіть у інспекторській світлиці, але не запротестувала, бо ж, зрештою, професор, що має стільки учениць та учнів, міг легко забути прізвища. Саме Володимир Зенонович був одночасно професором ще й у Духовній Академії та в університеті.

Коли професор переконався, що інспекторська кімната порожня, а двері щільно зачинені, в коридорі ж не чути ні голосів, ні кроків, — повернувся він до своєї учениці, тепер ніби помічниці.

— Панночко, я не забув ні вашого прізвища, ні того, що ви мені ніколи не помагали. Але мусів якось вас остерегти. Ніколи й нікому не говоріть і ніколи не повторяйте того, що ви сьогодні сказали мені в клясі.

Чуєте, панночко? Ніколи нічого подібного про російських царів, ані про „мотиви національні". Дуже вас прошу памятати, що ніякий російський цар не вмер не своєю смертю,

крім одного Олександра II-го. Всі ж інші померли цілком природно, бо так говорить російська історія. Протиставитись цьому дуже небезпечно, і для вас, і... для всіх, вам близьких. Також буде добре, коли ви не забудете, що „мотиви національні" вас цікавити не можуть.

Ноель бачила схвильовання професора, а проте не зовсім розуміла його слова: був це наказ, чи добра рада? А тому, хвильку поміркувавши, спитала:

— Пане професоре, а як же, наприклад, польське повстання, акція Мазепи, чи хоча б, скажім, смерть царя Павла?

— Дитино моя! — прошепотів професор. — Ви мене, бачу, не розумієте. — Я вам говорю: Бог із ним, із усім тим, що ви отсе згадуєте. Ми цього не знаємо. Ми й не хочемо знати. У Франції — то інша річ. Там можна знати й такими речами цікавитись. Також там може є багато цікавого й дечого іншого. Але, мила панночко, не забувайте ж, що тут — не Франція. І не забувайте цього не тільки тут, але й потім, поза стінами інституту. Бо ж, повторяю вам, як ваш учитель, багато ми не знаємо, не хочемо й... не можемо знати.

Ноель повернулася задумана до своєї „сепаратки" в шпиталі. Дивна країна, і дивні в ній люди! Вони радять „не хотіти знати"! І це радять професори. Коли ж і знають, то вдають, що не знають... Ось уже майже рік, як вона в цій країні, а тим часом їй усе довкола незрозуміле й цілком чуже. Так сумно тут і шорстко. Тут ніби бояться виявити до когось ласкавість, приязнь, щирість. Тут у всьому шукають провини й намагаються все заборонити. Тут навіть вважають за трохи неслушні веселощі, безжурність, радощі... Це — по-тутешньому:

— „Нехарашо".

— „Глупо".

— „Радується, как дурак"!

— „Тільки обмежена людина задоволена з того, що має. Найліпше ж прямувати до того, що неясно собі уявляєш і чого, може, взагалі не можна осягнути"...

Ноель сперлася на вікно й дивилася на голі ще дерева в садку. Обривки думок, як обривки цинових хмар на небі, плили в її голові. Усміхнулася криво:

— І це — місяць лютий... Карнавальні дні!...

А „там"!... Там цвітуть солодко запашні мімози, вулиці повні гамору, сміху, жарту. Маски, походи серед пісень і сміху, сміху, сміху... На майданах вихриться „фарандоля" й „ригодон". Кожен, що принагідно опинився на майдані, може заточити в танці котрунебудь найближчу жінку, знайому, чи незнайому — може запросити й, очевидячки, ніхто не буде ображатись, пиндючитись, робити драму, як тут роблять із усього... А далі прийде травень... Знову всюди — на майданах, на вулицях, в садках танці заквітчаних трояндами дівчат... І це — щовечора! А перед тим — урочисті Марійські співи з костьолів, уривчасті акорди органів...

Служниця Катерина внесла обід — для Ноель і для сестри-

жалібниці. Розставляла на столі принесену страву й, не чекаючи запиту, розповідала свіжі новини, здобуті в „буфеті".

— Полковник Унгер ходили сьогодні до їдальні й потім питалися панночок, чому мало їдять? Може недобре, а може несмачне? Панночки спершу ніяковіли, а потім сказали геть чисту правду: погане, говорять, несмачне...

Ноель глянула на принесений обід. У порцеляновій мисці, загорнені серветою й прикриті покришкою лежали „бліни" — млинці. До них — розтоплене масло, сметана й кілька сухих, чорних вуджених рибок у темно-золотистій шкурці, що їх інститутки звали — „чортики", або „капчýшки". У вазі росіл, на півмиску — велетенські вареники з сиром. На заїдки — тістечко з битим, білковим кремом.

Ноель уже знала від „сестри" Аліни Михайлівної про звичай їсти з млинцями всякі солоні рибні закуски й прохала Катерину принести бляшанку з кавяром. Як хворій, дозволяли їй „ліпше" їсти, й привозити додаткову їжу з дому. Можна було мати всякі смачні ласощі, тільки не печені, чи зладжені вдома. З домашніх виробів дозволене було тільки варення...

Одночасно з сестрою вступив у покій доктор, а за хвилину задзвонили й остроги полковника Унгера. Вони обидва часто сходилися з доктором у кімнаті Ноель. Полковник мав щоденно малу нараду з директоркою в господарських справах. А мешкав він у іншому будинку, тож не оплачувалося йому йти додому, а потім знову вертатися „до служби". А що він і доктор були земляки з „Дойч-фатерлянду" й випадково мали ще й цілком однакові наймення — були обидва Артури Олександровичі, — то вони не пропускали нагоди, щоб щодня поговорити з пів-години в лікарні. До Ноель ставилися вони з симпатією, дарма, що вона була вихованка французької, а не німецької школи, бо все ж була це школа европейська, а до того ж Ноель говорила зовсім вправно по-німецьки. Тому й поводилися з нею, не як із вихованкою, а як зо знайомою.

— Що ж, панночко, смакують вам млинці? — питав чепурний полковник.

— Де там! — відповіла за Ноель сестра. Погляньте: он вона мастить хліб кавяром, а до млинців і не діткнеться: годі їй призвичаїтися до нашої їжі.

Лікар усміхнувся й запитав Ноель про здоровя.

— Дякую, пане докторе. Нічого мені не болить. Все добре... Хіба що...

— Хіба що... трохи сумно? Чи так?... і закінчив: Was hat man dir, du armes Kind, getan!... („Що тобі, бідна ти дитино, вдіяли?")* й розклав у повітрі руки.

— Нема що робити, „фройляйн" Міньон, тільки одне: треба витривати. А як скінчите інститут...

— Та вийдете заміж, — жартівливо докинув полковник...

* Вірш Гете з пісні „Міньон".

Але доктор похитав головою:

— Це було б найгірше. Коли б це дівчатко одружили тут із кимсь тутешнім, то тільки продовжалось би теперішнє непорозуміння. Чужинці ніколи не можуть щільно зійтися в подружжі.

— Хе-хе, докторе! А хіба Herr Doktor...

Розмова вже перейшла на німецьку мову, як це й звичайно бувало, коли розмовляли два російські урядовці інтелігенти.

— Так, Herr Oberst... Я був жонатий з росіянкою, що може була найліпшою жінкою в цілій Російській імперії, — зідхнув доктор. — А проте в багатьох, і навіть у дуже багатьох, питаннях ми ніколи не могли зрозуміти одно одного.

— Це мабуть „проклятиє вопроси"? — сказав по-московськи полковник.

— Саме вони, — охоче відповів доктор. — Що для мене було ясне, як Боже сонце, те для неї було темніше від темряви. Mein Fräulein, — обернувся він до Ноель. — Ну, скажіть мені, якщо б ви були залежні тільки від себе самої, як ви почали б недільний день?

— Як годиться, пане докторе. Взяла б недільну одіж, пішла б до церкви.

Лікар ляснув себе рукою по коліні:

— Ото-то-тож бо й є! Da haben wir! — (От тут саме це маємо!). Це ж самозрозуміле для кожної нормальної дівчини. Але для тутешніх так само самозрозуміле, що в неділю треба спати до півдня, зрештою... як і в будні. Потім накинути на себе якесь „desabillé", поснідати без апетиту й нарікати на нуди, а опісля лягти на канапу й нудитися далі, тільки вже з книжкою в руці і з песиком під боком. Така панюня не хоче навіть завдати собі труду, щоб одягтись. Де ж би вона вийшла на вулицю в неділю? А до церкви... Та це ж „банально"...

Полковник засміявся: — Що правда, то правда. Ви їх добре вистудіювали. Але, Mein Herr Doktor, я теж їх студіював, і мені здається, що хиба не в них, а... у вас.

Цебто як?

— Та хоч би так: тутешніх людей, усіх без вийнятку ніколи не слід „брати в серйоз", як тут говориться, одначе слід удавати, що з ними цілком поважно числишся. Це чудова й випробувана тактика. В дійсності ж треба бачити у них одиниці, що всього, зрозумілого людині культурній, розуміти не можуть і... не мусять. Практично ж зовсім вистарчає, коли вони не протиставляться вашій волі, або при тому ще й хочуть її сповнити. Більш від них нічого не слід вимагати... Aber — gar nichts! (Але, рішуче нічого!).

Доктор глянув на Ноель, що уважно слухала. Потім перевів погляд на полковника:

— Herr Oberst, чи ви не гадаєте, що... ми могли б і менш критично ставитися до народу в присутності його представниці?...

Полковник знизав плечима:

— Фройляйн — представниця цього народу? Чи це ви, док-

торе, жартуєте? Таж ви самі звете її „фройляйн Міньон“, що сумує тут за „своїм“ краєм.

— Ну, все ж таки, десь там, в душі...

— В душі, Mein Lieber, в душі — фройляйн Міньон не менш їм чужа, як і ми, і не менш критикує їх, як ми. А я ще вам, фройляйн, додам від себе, — згадаєте колись моє слово: — „вони“ подбають про те, щоб вас якнайбільш відчужити. Москалі ніколи не можуть прийняти „за свого“ католика. — Він витяг годинник. Um Gottes Willen! Вже без чверти перша! — Підвівся й оглянув стіл із незїдженим обідом. — І хто впав би на думку давати дівчатам ці „капчушки“! Ну, хто ж, прошу вас, може їх проковтнути без доброї чарки горілки? Ні, буде цьому кінець! Від завтра сам укладаю меню. Нехай дівчата їдять як слід, то матимуть добрий настрій і успіхи в науці...

*

Щодня, коли дзвінок на вечірній чай сповіщав, що день праці вже скінчився, приходила до Ноель сестра Аліна. Сідали вони при столі й „по-родинному“, а не „по-інститутському“ пили чай, тобто вечеряли, розмовляли, переглядали книжки та заборонені в інституті часописи, що їх потиху посилав для Ноель з дому батько, часто й у великій скількості.

Молода сестричка з провінціяльної й небагатої родини скінчила „червоно-хрєсний“ курс на те, щоб мати фах і заробіток. Ніде й ніколи не бувала вона, хіба у своїм містечку та в Києві, але й там нічого визначнішого не бачила й не пізнала. За ціле своє життя ще ні разу не була в опері. Бо ж у так званій „общині“ — тобто в інтернаті сестер режім був дуже суворий, подібний до монашого. Тому Аліна знала тільки свої лекції і практичні вправи, пильнувала немічних і трохи розумілася на кухарстві. Ввечері не можна було виходити з „общини“, а в день не було коли і вгору глянути. Коли Аліна скінчила курс, усміхнулося до неї щастя: вона дістала працю в інституті шляхтянок. Тут вона може, коли схоче, жити аж до старости, мати добру платню й бути „під рукою“ лікаря, — доброго й сердешного чоловіка. — До того ж і старша сестра Юлія Миколаївна мала ангельську душу, що теплом сповила молоду помічницю. Тому сестра Аліна почувалася в інститутському шпиталі зовсім щаслива. З нею симпатизували всі інститутки, що називали її ласкавим словом „котятко“. Дуже раділа Аліна ще й зо свого гарного яснoблакитного однострою, що був прикрашений червоним шовковим хрестом, та дуже їй лицював.

З часу, коли їй доручили доглядати загрожену сухотами Ноель, сестра Аліна придбала ще й цікаву приятельку. Різниця між ними в віці була тільки 2—3 роки. Але Ноель бачила багато нового, цікавого, екзотичного. Що те все існує, того Аліна здебільша й не догадувалась. Тому сестричка нетерпляче очікувала вечора, як дитина приємної гри, щоб якнайшвидче бігти „пити

чай“ до Ноель. Часами заходила до них Юлія Миколаївна, іноді приходила ще й „шпитальна дама“ — Настася Максимівна. Але обидві гостили недовго, бо старша сестра мала дуже багато щоденної праці. В дійсності вона кермувала цілим шпиталем і давала всьому лад. Настася ж Максимівна виховувала хворих інститутов, тобто пильнувала, щоб дівчата й у недузі трималися доброго тону та добрих манєр. Вона звичайно ховалася до свого покою, як тільки скінчила обовязкові зайняття. Це не диво, бо її ніколи ніхто не зміняв: вона все своє життя, день-у-день, пильнувала хворих, а вже кінчався їй шостий десяток літ.

Таким чином сестрі Аліні й Ноель ніхто не перешкоджав сидіти „за чаєм“, хоча б і до світанку, бо ж сестра мала приходити до праці аж у 8 годині вранці, так як і Ноель — до своєї кляси...

І того вечора Аліна прийшла, як звичайно, але Ноель мовчала. В шпиталі вже знали про подію з чотками*, тільки ж, видима річ, ніхто ні словом не натякнув Ноель про те.

А втім, тут рішуче всі, навіть і служниця Катерина, були по Ноелинім боці. Для них вона була „своя“, як член „шпитальної корпорації“, бо ж серед них і з ними жила. А також ще й тому, що всі тут були побожні й тепер обурювались на нахабність та богохульну дерзкість Витовської, яку не дуже любили за її здебільша іронічний тон, глузливі пісеньки та вірші, що їх вона охоче складала на чиюнебудь адресу. Прихильність до Ноель збільшалася ще й через те, що вона часто роздавала всякі ласощі, які раз-у-раз посилали їй щедро з дому.

— Але ж ви сьогодні невеселі, — спробувала прорвати дошкульну мовчанку сестра Аліна. — Чи не маєте гарячки? А може б ви лягли, бо ж певне втомились?

Сестра сподівалася, що Ноель запротестує й щиро розповість, що саме сталось. Може навіть поплаче трохи й тоді заспокоїться. Та Ноель вхопилася за підсунену думку:

— Так, так, сестричко. Мені трохи болить голова й, певне, буде найліпше, якщо я враз положусь. Як засну, — то воно все й минеться.

Сестра взялася за ковдру, щоб постелити ліжко, та дівчина випередила її. Аліні залишилось тільки засвітити блакитну нічну лямпку (світити лямпадки перед образами святих в інституті забороняли). А Ноель, як і кожного вечора, зідхнула, згадавши теплі, темно червоні вогники манастирських лямпадок, що були розвішені скрізь. В спальнях, на стінах коло сходів перед статуєю Мадонни, перед образом Св. Антонія, Серця Ісусового — всюди жеврілі ці вогники й немов стиха й нечутно проказували прегарні слова Боссюета:

---

* Коли Ноель молилася на чотках в учальні, її товаришка Катря Витовська вихопила їй з рук чотки, кинула на землю й хотіла потоптати їх ногою. Вражена тим Ноель в обороні своїх релігійних почувань вдарила Витовську в обличчя. В цій події товаришки станули по боці Катрі і донесли про все начальству. Ця подія описана в розділі, вміщенім у ч. 6—7. „Дзвонів“. — *Ред.*

— „Я сплю, але серце моє недрімне".

Замкнулися за сестричкою скляні двері, за темнозеленою заслонкою. Шпитальна тиша огорнула Ноель. Але все ж таки здалеку долітало приглушене шарудіння: то служниця Катерина шарувала ванну. За хвилину замовк і той звук. „Такав" тільки годинник. Механічне серце числило хвилини життя.

Ноель відтворила в памяті всі події сьогоднішнього дня, так, як вчили її робити це в манастирі: без роздратовання, спокійно, немов усе, що скоїлося, — торкалось не її, а іншої, чужої їй особи. Була вона винна, чи ні?

Але враз заклекотіло в серці: воно ще не охололо й годі було думати спокійно. Перед очима виринали колючі погляди ворожих товаришок, що без вагань враз зрадили її. Не мала Ноель великого жалю до Варі, бо ж та — взагалі дивачка. І ніхто не знав, чи вона й справді така дитина, наївна, як говорила мадам Рапне: „dans la lune" (на місяці), чи тільки такою прикидалась. Варя знала, що її мусять тримати в інституті сім років, незалежно від її успіхів у інститутських науках. Вона не мала матері, а її батько — директор хлопячої ґімназії десь у середущій Росії, не хотів, щоб донька виростала тільки серед хлопців, бо ж Варя мала ще трьох братів. Тим то дав він її до ліпшого інституту,* і прохав лише виховати дівчину, поки вона виросте серед дівчат.

Варя це знала й тому не намагалася дуже набиратись мудрощів. Вірила, що „всі науки, — створені на муки". Через те її відповіді в клясі здебільша були суцільною, довгонезабутньою анекдотою. Так, наприклад, вона дуже легко переселяла стародавніх греків із дорійських часів до історичних, а в Англії знайшла вона короля „Івана без посади". На це порскнула ціла кляса сміхом, а професор запротестував:

— Та, Боже вас хорони, панно Шейковська! Це ж вам не кухар, а король, і найматись, чи брати якусь посаду, не потребував. Ви певне хотіли сказати — „без землі"?

Але й на такі поправки була Варя глуха: все, що вязалося з наукою, було їй байдуже. Коли ж взагалі признавала якусь книгу, то лише „Домбі і син". Одначе читала її тільки від пятої до шостої години впообідді і закусувала пушисті дотепи Дікенса чоколядою. Варя не мала жадної приятельки, розмовляла ж щиро тільки зо своїм щоденником. У ньому на першій сторінці було намальоване серце, поділене на більшу скількість клітинок. В кожній клітині вписала вона наймення тих, кого любила (в даний мент). Між іншими прізвищами були: Дікенс, Надсон, роман „Под душістою вєткой сірені", чоколяда „Міньон" і кілька товаришок, як от Оля Хоменко та Дагмар Дегнер. Коли Варя починала сваритися, нпр. з Хоменківною, тоді розтиральцем ви-

* Найліпшим інститутом був „Смольний" в Петербурзі; Київський же мав славу „першого по Смольному".

тирала її наймення, а натомість вписувала наймення тієї товаришки, що з нею Хоменко найдужче ворогувала...

Така була Варя. Тож не диво, що вона стала донощицею й зрадила начальству приватні непорозуміння між подружками. Але інші...

За ввесь час, коли Ноель була в інституті, — не було ніколи такої сороміцької зради й донощицтва. Бо ж „зрадницю“, чи „донощицю“ карали інститутки вельми суворо. Били її часом дуже сильно мокрими рушниками. Переказували, що такі випадки траплялися дуже рідко, але ж іноді екзекуцію провадили аж до млости винуватої.

Чи ж так товаришки любили Катрю? Ні! Коли вона посварилася з Богдановою, то заїло дратували одна одну аж до плачу. Катря не могла втриматися від гострого жарту, чи глузливого дотепу на адресу кожної товаришки, й при кожній нагоді. Ті жарти були часом такі влучні й липливі, що прилипали на ввесь час побуту в школі. А тим часом вона бавила всіх тих, що їх сьогодні не таврували її глузування. Більшість же йшла за провідницею, верховодом, не для товариськости, а з отарного почування: що зробила одна, здебільша робили й всі інші. А от, Ноель майже ніколи не йшла за течією. Не ставилася вороже, але ж не зробила й кроку, щоб наблизитися до цілого загалу й стати такою, як він. Часто треба було чималої сміливости, щоб піти проти течії й зберегти свої індивідуальні погляди, особисту вдачу, окремішню думку. А до цього — інше виховання та інші життєві засади, незнання панівної московської мови, нарешті — релігійний світогляд — цілком відчужували її від того випадкового довкілля, що в ньому опинилася з чужої волі. Тож була вона тут — таки цілком чужа. Ну, а чужинець — здебільша неприятель...

Так, чужа їм... Нехай. Але ж і вдома вона так само чужа, бо ж там верховодить мачуха. В цілому світі, що в ньому опинилася, вона — все чужа. Певне буде вона чужа й у тім житті, що до нього готовлять її. Ну, нехай буде й так, без „своїх“, без близьких, а навіть, може, й без „ближніх“... Але ж вона має місце, де почувається „своєю“ і „вдома“ — у стіп Пресвятої Мадонни. І це на всьому світі: чи в Піренеях, чи тут, чи в Індохінах, скрізь у католицькому храмі почує вона такі самі, такі знайомі й такі повні ласки слова. Що більш — з кожної дзвіниці озветься до неї зрозумілий їй і дорогий голос Божий, який говорить їй, що вона „своя“ й „близька“ Отцю Небесному, бо Його вірна донька... І під склепіннями Його величних храмів завжди знайде вона і захист, і спокій...

Напружені нерви почали мякшати. Тихе міркування огорнуло душу, мов нагрітий пух. Думки почали переходити в сонні марева. Зненацька побачила в уяві, що перед нею ввесь світ, — як безмежна рівнина. По ній зриваються вихори й крутять гарячим піском. Він засипає очі й підносить до неба темні стовпи куряви. Вона, Ноель, скаче на вороному, блискучому, як шовк,

коні в той широкий і каламутний світ. На ній — ясна зброя, а на грудях — вогненним пурпуром горить великий хрест. В лівій руці в неї — щит, а на ньому написані букви. Які? Вона дуже цікава знати, та вона не бачить і не може повернути в бігу щит так, щоб було видко написи на ньому...

Хто ж вона й куди поспішає? Але ж нагло здається їй, що це вже не вона, Ноель, а улюблений герой дитячих літ — лицар Сид-Кампеадор. Був він для неї й для її подруги Нієвес єдино можливий ідеал людини...

*

Лекцій у той день не було, тож Ноель могла залишитись у „себе" аж до ранку наступного дня. Почувала полекшу, що не потребує бачити ні товаришок, ні клясових дам. Частину отриманих квітів віднесла до каплиці на вівтар, але ж букет був справді „царський"* і квіток вистачило ще на повну вазу, що її приготовила сестричка Аліна. Небувалі у цих шпитальних світлицях ніжні пахощі троянд наповнили кімнату Ноель. Від того ті стіни видавалися ще сумніші, ще суворіші й непривітніші, а великий покій нагадував не помешкання світської людини, тільки келію аскетичного монаха. Ноель загорнулась у мяку, пушисту намітку, підійшла до полиці й простягла руку по томик Ґонґори — „Поліфем і Галятея".

Вірші цього автора були б якнайсуворіше викляті в інституті, якби хтось міг їх прочитати. Читаючи кожну друковану сторінку тільки „з других рук", — провірену й процензуровану, мала Ноель раз-у-раз таке почуття, ніби її примушують їсти з тарілки, що з неї вже хтось їв перед нею. Тому намагалась обійти цей нестерпний звичай. Але на те був тільки такий спосіб: читати в мові, що її в інституті не знають. З таких мов була дуже добра еспанська, чомусь надто екзотична для цієї країни.

Вдома Ноель знайшла в батьковій бібліотеці кілька старих авторів і з дозволу тата привезла їх до інституту. Тому на її полицях стояли всуміш такі ріжні автори, як Св. Тереса, Ґонґора, Сервантес і два томики Кальдерона.

Тільки „Exercices" Св. Ігнатія Льойолі конфіскувало інститутське начальство. Не тому, що вважали їх за надто невідповідні для вісімнадцятилітньої дівчини, а тому, що імя Ігнатія Льойолі, як і само слово „єзуїти", викликали правдиву паніку в кожній схизматицькій душі.

— „En numero son mis bienes a mis males". („Однаково великі й мої радощі, і мій сум") — Повний прикрас та фіоритур, як мавританський орнамент, вщерть кований стиль Ґонґори, палкі слова про невідоме кохання, переплетені з так само сильними словами про невідому смерть, — притягали Ноель і пере-

* По інститутськім балі, що на ньому була присутня цариця з високими державними достойниками, дістала Ноель від російського престолонаслідника архикнязя Романова букет квітів, що описане в розділі, вміщенім в ч. 6—7. „Дзвонів" — *Ред.*

носили її думку в казковий світ, колись наповнений шляхетними лицарями та прегарними дамами. У світ, де не було нічого низького, дрібного, негарного. Читала ті вірші й вірила, що те „справжнє“ має дійсно бути таке, і що напевне воно прийде, коли б тільки покинути ці сумні стіни! Бо тільки там, поза інститутом, можливе життя, справжнє, гарне, а не ця його пародія, що гнітить і чавить, як страхітлива нічна мара.

— „En numero son mis bienes a mis males“...

І Ноель готовилася там, у житті, пізнати велику, безмежну радість. Будь-що-будь, бодай і за ціну пропорціонально великого страждання...

Хтось постукав у двері.

— Anda! (Увійдіть!) — відірвавшись від книжки, автоматично кинула тією ж мовою Ноель, але схаменулась і враз додала:

— Entrez! (Входьте!)

Двері помалу відхилились. На порозі стояла засоромлена й збентежена Катря. Ноель відсунула книжку. Співаючі ритми, повні сонця й блакитних тіней, відлетіли в далекі країни.

— Пробач мені...

Ноель знизала плечима:

— Піди висповідайся, я ж не маю чого про це з тобою говорити.

Можливо, що Катря не прийняла б цієї ради й розмова довела б до нової сварки, чи скандалу. Таж саме в тій хвилі до покою увійшла нова гостя. Була це „ґардеробна дама“, Софія Іванівна.

— Не перешкоджатиму?... Хотілось послухати, як минув вчорашній баль. Чи подобались високим гостям наші костюми?

Софія Іванівна ніколи не показувалася між людьми: вона соромилася за своє покалічене, відразливе обличчя. Інститутки розповідали про це фантастичні історії. Але Ноель знала правдиву від Юлії Миколаївної, бо з нею приятелювала „ґардеробна“.

Колись... молода красуня, багата і з доброго роду Софія Іванівна вийшла заміж із любови й була така щаслива, що їх родинне щастя стало приказкою у знайомих. Але у Софії Іванівної був ще один брат, може й не так аморальна, як легкодушна людина, старосвітський типовий російський „дворянін в фуражкє с красним околишем“ * гуляка, картяр, бабій. Видима річ, служив у війську, як старшина одного з ліпших петербурзьких полків. Одного разу програв він таку велику суму, що сестра, соромлячись за нього перед чужими людьми й перед чоловіком, потайки віддала братові все своє майно, всякі дорогоцінності, щоб тільки не дійшло до скандалу, бо його „Коля перенести не міг“ і постановив застрілитись. Дарунок сестри прийняв брат також потайки, нікому про те й не заїкнувшись.

---

* Московські шляхтичі „дворяни“ могли одягати власний однострій; його частиною був кашкет із червоним обводом.

Таж його коханка, циганка з кабаретного хору, довідавшись, що поміч прийшла „від жінки“, напосілась, щоб коханець конче їй ту жінку показав. Вона не була цікава знати, хто та жінка, тільки хотіла її бодай здалеку побачити. А коли побачила красуню, вивідала її адресу й, не розбираючи сути справи, бризнула Софії Іванівній в обличчя пляшку сірчаної кислини. Ні в чім не повинна жінка ледве витримала те, але ж по довгій недузі залишилася жива. Таж чоловік її, побачивши відразливе жінчине обличчя, піддався розпуці й застрілився. Брат Коля з сорому втік із Петербургу кудись на Кавказ, де не знали тієї „поганої історії“. Софія Іванівна, мов той старозавітний Йов, залишилась одна на світі, опоганена, втративши кревних і близьких, зовсім убога й безпорадна, бо ж ніколи не потребувала вміти щонебудь робити. Таж знайшлися деякі впливові знайомі, що допомогли їй дістати посаду в інституті в Києві, де вона й залишилася доживотньо як „гардеробна дама“. Двадцять років колишня гарна дама „зо світу“ берегла інститутських сорочок та попередниць і не виходила нікуди, хіба до церкви та шпиталю, де мала безмежно добру приятельку, Юлію Миколаївну, що мабуть так само ховала за цими стінами якусь життєву трагедію.

Тепер Софія Іванівна мала ще нову приятельку — Ноель, що їй нагадувала колишніх милих черниць — бо була завжди ласкава і нічим ніколи не хвилювалась.

— От у кого... „en numero son los bienos e los males“ — промайнуло в думці Ноель.

Катря завзято й з блискучими дотепами розповідала про баль та була вдоволена, що неприємно почата розмова сама наладналася, а Ноель говорить із нею, як і давніш. Ноель же тим часом вибрала найкращі троянди, звязала їх золотим шнурочком і з думкою: — „Так от чому вони не вмістилися на вівтарі!“ — подала їх Софії Іванівній. — Боже! Як давно, давно ніхто не давав мені квіток! — промовила вона збентежено й на її очах заблищали сльози на спогад про давньоминуле. Схилилася, щоб поцілувати Ноель, але пригадала собі відразливий вигляд свого обличчя й затримала свій рух. Ноель зрозуміла це і міцно стисла Софію Іванівну в своїх обіймах та щиро її поцілувала в її червоні страшні близни.

Роман Дмоховський

ТІНЯМ ВЕЛИКОЇ МАТЕРІ ВЕЛИКОГО СИНА

(Спогад)

29/7 1865 — 29/7 1937.

Слово — мама — найкращеє слово.
Шевченко.

Було це 29. липня 1865 р.

Рожевим усміхом привітав погідний ранок село Прилбичі в Яворівськім повіті. Багатий жмут радощів мов запашнє квіття розсипався у звеселених кімнатах тихого двору стародавнього боярського роду Шептицьких. В садку розспівалися благовісним хором розрадувані пташки й срібними дзвониками видзвонювали майбутню долю-славу малій пташині — Романові, що вперше дрібними рученятами ловив золоте проміння сонця, що обціловувало його дрібну шовкову голівку. Ловив маленький Роман цю багату красу українського ранку й золотом наливав свою багату душу. Перетоплював це багатство краси в дорогі самоцвіти, щоб колись як князь багатий обсипати ними щедро й ту першу свою ненечку Софію, що дала йому життя, і цю другу найдорожчу — Україну, для якої готовився це життя віддати.

Незабутня Софіє! Велика Мати Великого Сина! Чи гадала Ти в той день благословенний, що Твого маленького тоді ще Романа вибере собі Боже Провидіння на невтомного Апостола своїх великих правд, на жертвенного Мойсея, що в тихій покорі возьме на себе великий труд „народ вести зо згарищ і руїн на ясні зорі в соняшні переї?“ [1].

І коли сьогодні, в 71-ліття з того дня, як Ти дала життя й багату душу та щедре серце цьому маленькому Романові, вся Україна складає один глибокий вдячний поклін Йому, Твойому колись маленькому Романові, а сьогодні Великому свойому Князеві Андрієві — годі не спомянути й Тебе, Велика Мати!

Бо сьогодні й Твоє Свято — Свято Матері! Бо Твій малесенький Роман, а наш Великий Андрій обсипав красою й багатством своєї доброї щедрої душі не тільки дороге Йому імя України, але й не менш дороге нам імя Твоє, Велика Мати!

Пригадую собі. Було це в 1898 р.

Був я тоді суддею в Яворові. В той час мав я щастя бути два рази в домі П-ства Шептицьких у Прилбичах: раз запрошений туди при нагоді однієї судової комісії в Прилбичах, а другий раз задля судової лєгалізації підпису хорої тоді пані гр. Шептицької.

Тоді Митрополит Андрій був ще монахом і мабуть професором в одному з манастирів.

[1] В. Пачовський.

Погідна, маєстатична постать Матері Митрополита, що з її обличчя й глибоких очей сіяло неземне одуховлення, а попри це нече монаша скромність і божественна покора, що знаменували все Її поведення з людьми й у житті — мусіли робити незабутнє враження на кожного, хто мав щастя Її бачити і з Нею говорити.

Не знаю, як зійшла розмова на сина, в той час уже монаха Андрія. Тоді в прияві батька Митрополита впали з Її уст незабутні слова: „Дали ми вам те, що в нашій родині мали найкращого й найдорожчого", а батько між іншим додав: „Видно — так Бог хотів" і показав мені зберіганий із великим пієтизмом у ґабльотці набедренник Митрополита Льва Шептицького.

Треба вчутися в наведені вище слова Матері. В цього свого Романа Вона вложила все своє велике серце, всю свою безмежну материнську любов, усі найніжніші дрижання голубиної душі, які найдорожчим мереживом виткали Його душу й приготовили на велику, а важку життєву путь, а ця безмежна влита в Його душу материнська любов перетопилась у таку ж безмежну Його любов до української нації.

Божа Воля й Божа Правда — оце дві великі сили, що кермували всіма вчинками й поступками цієї великої Матері.

На прикрощі й життєві удари Вона як на найкращий лік указувала мені на чудову молитву до Пресвятої Діви: „Под Твою милость прибігаєм". Бо милость Божа, як казала в розмові зо мною, для душі й серця на всі життєві прикрощі лік найпевніший, лік найкращий!

І такої милости повна була душа й цієї Великої Матері Митрополита.

Між іншим у розмові зо мною торкнулася Вона і звання судді, кажучи, що особливо суддя повинен шукати правди в осудах людських провин. Усі люди повинні жити Божою правдою, а загалом згідно з молитвою, яку щоденно відмовляють. Бо є люди, що вміють молитися, але не вміють жити згідно зо словами молитви.

Оце фрагменти розмови Матері Митрополита зо мною. Оце та найперша духова почва, що на ній виростав Її найлюбіший Роман-Андрій. Оце той найперший духовий корм, те божественне добро, яким наливалось Романа серце.

Тільки як син такої Матері міг Її Роман, ставши Андрієм — Пастирем українського народу, сказати: „Вже тільки для Вас маю жити, — для Вас цілим серцем і цілою душею працювати, — для Вас усе посвятити, — ба навіть: за Вас, як цього треба буде, й життя своє віддати".

Чи ж не промовляє в цих словах і велике, вселюбляче, жертвенне материнське серце?

Складаючи з приводу 71-ліття глибокий Поклін Великому Синові Українського Народу хотілося б цим скромним спомином віддати глибокий поклін і дорогій памяті Великої Його Матері.

Д-р Ярослав Гординський.

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ.

(Продовження)

Та все ж таки — вона зголосила в загсі своє подружжя з іншим витриманішим партійцем, бо Гринюк заламався: він дозволяв собі на дешевеньке кохання то з сусідкою, жінкою Мері, що виявилась опісля зручною діяльною боєвичкою проти більшовиків, то зневажив себе вуличним коханням. Його зняли з районного проводу й він дійшов до гадки про самогубство й тільки в час спинили його товариші-комсомолці; він відроджується до нового життя. Але й Катря захиталась у партійних переконаннях: вона ходила потайки на збори опозиції, та опісля усе виявила партії. Товариськими сходинами з нагоди Катриного шлюбу кінчається ця Кириленкова комсомольська повість. Вона не дає ясно зарисованої постаті української комсомолки. Особисті й партійні справи грають тут, щоправда, дуже характеристичну ролю, але загальний образ виходить ще доволі імлистий.

І аж Л. Первомайський у своїй повісті „В повітовому маштабі" (1929—1930) вспів, чи не перше, дати доволі закінчений образ української комсомолки в особі Ольги. Це — наскрізь пролєтарка. Дочка робітника, що згинув від вибуху в копальні мангановоі руди (улюблений мотив у совітській літературі!), і матері, що її вбив полюбовник, Ольга залишилась сама із старшою сестрою Варварою й 18-літньою дівчиною опипилась разом із Варкою у коммолі та „з нерозважної дівчинки стала виростати в мужню товаришку". З того часу жила в комунці, з незачиненими дверми до хлопячої кімнати. І тоді обік неї знайшовся комсомолець Лев — вони покохались. Але

„думки про народження кохання значно пізніше зявилися у Лева, як і в Ольги... Але народження кохання? Чому не пам'ятають ні Лев, ні Ольга початків його, чому не могли вони згадати тієї першої краплі, що з неї власне почала рости велитенська гаряча хвиля, що трохи не залила їх обох? Може й справді звиродніло давно кохання, що про нього писалося в старих романах, друкованих нерівним єлісаветінським шрифтом на грубому жовтому папері ручного розливу... Зовсім інше й несхоже кохання народжувалося в серцях безвусих юнаків і прозорих дівчат з комуністичних спілок молоді. І воно не могло бути схожим, бо часто-густо першою прочитаною книжкою такого юнака чи дівчини була: „Удержат ли большевики государственную власть", — а першим незрадженим коханням — революція".

Отже політичний мотив, партійна справа виростали в комсомольському коханні в часі громадянської війни до значіння першорядного рішального чинника. І ось перед читачем оріґінальна любовна дія:

„Їм довелося разом чергувати коло осназу. Це було давнішньою мрією Ольги. З Варвариною рушницею, загорнувшись

у довгу коршунову шинелю, стояла вона коло чохаузу. Біля воріт, насвистуючи салдатську пісню, стояв Лев. Він лише приїхав з губкому, ледве прорвавшися крізь загорожу бандитських роз'їздів, і його не пустили в заставу. Ніч була тривожна. Застави стояли за містом. Наближався леґендарний Сухоручка, що про нього доводилося нераз чувати найжахливіших оповідань. Того ж таки дня Варвара оповідала в комунці, як Сухоручка, забравши Старгород, видав наказа виказати всіх комуністів, комсомоців, а якщо ні — усе містечко вогнем візьметься"...

„Вони залишилися вдвох. Тиша висіла над містом і здавалося, що в цій тиші великі березневі зірки звучать. Секретар організації і рядова комсомолка стояли за декілька кроків одне від одного й обом хотілося підійти одне до одного... Мезальянс! — сказав би комсомольський скептик Мадика.. Обом хотілося підійти одне до одного, зазирнути у вічі, всміхнутися може й не говоривши. Ользі чомусь згадався далекий приємний зимовий вечір, коли Лев уперше зявився в комунці і їй видалося, що саме тоді вона вперше захотіла залишитися з ним на самоті, притулитися до нього теплим тілом, відчути на плечах своїх його руки... Не можна було кидати постів. Ольга мріяла, загорнувшись у коршунову шинелю. Шинеля пахла шинелею, салдатським сукном, трохи кінським потом, стайнею, Це пянило. Лев насвистував салдатської пісні коло воріт і — секретар організації! — думав про рядову коммолку Ольгу... Мезальянс! — як сказав би коммольський скептик Мадика. Двері чохаузу та ворота осназівського двору виходили на один бік вулиці. Їм треба було мінятися місцями, не кидаючи з поля виду постів. Таким чином вони посеред дороги зустрічалися... на одну мить. Це ж так просто... Майже разом вони рушили одне одному назустріч. Їхні очі зустрілися. Розійшлися... Це сподобалося обом. Вони знову йшли одне одному назустріч, знову дивилися в очі і усміхалися. І коли вже стало темніти, коли ніч востаннє збирала чорні сили, коли вони зустрілися невідомо вже який раз, — Ольга зупинилася. — Льво! — гукнула вона й простягнула до нього руки. Це був їхній перший поцілунок і вже за хвилину вони знову стояли на своїх місцях, а коли трохи згодом прийшов Карнач здіймати їх з постів, він... між іншим запитав, здивований бадьорим виглядом, свіжістю щік та очей Ольги: — Молодчина! Не спала? — А чого б мені спати? — просто відповіла Ольга й еґоїстично розсміялася... Ходім, Львово! Березневий ранок загорявся румянцем. Березневий ранок пянив її запахом чохавзу, запахом червоноармійської шинелі й першого молодого кохання... Із застав поверталися коммольці. Вони йшли по дорозі й співали... — Я люблю тебе, Льво, — дивлячись на них, сказала Ольга. — Мовчи... Я знаю..."

Отже їх кохання розцвіло серед комсомольсько-червоноармійських обставин, воно мало виразно партійний підклад. І прогріх проти партійної карности — стає й прогріхом проти кохання та нищить його. Тому, коли Лев, висланий із відділом червоно-

армійців, що попали в руки Сухоруччиного загону, посмів рятувати власне життя й не згинув разом із 84-ма, в душі Ольги відбувається важка боротьба:

„Лев вийшов би з її серця, вона б забула його. Ні! Вона б не забула його, бо першого поцілунку не можна забути, не можна забути кохання, одягненого в червоноармійську шинелю і важкі чоботи... Вона б не забула його, хоч можливо й напевне покохала б іншого, і іншого кохала б глибше й більше, ніж Лева... Але тепер — ні! Вона кохає його й що їй до того, що він зрадник? Так, він зрадник, він покинув своїх товаришів у небезпеці, він живий, а 84 лежать у глибокій могилі... Він помер і для інших товаришів... Хіба це так важно, що фізична смерть ще не наступила, що її може, і не буде? Він їм не товариш... Він боягуз і зрадник. Та вона любить його від того не менше".

Але сталось не так — Ольга знайшла лік на своє кохання у діяльному чині: вона пішла на бойовий фронт. І не повернула вона кохання ані Львові, ані не полюбила червоного командата Сак-Саговського, що говорив „сумним голосом, іронізуючи над самим собою, над Левом: — Ото ж ми суперники... А вона не вибрала жадного з нас... Та ти не сумуй. Вона повернеться, та тільки не до тебе й не до мене".

Порівняймо з тим багато простіший образок такого фронтового кохання в романі О. Досвітнього „Нас було троє" (1927): фронтовичка-революціонера Жабі приводить серед бою без довгих церемоній партійного товариша у свою кімнату:

„Хтось досліджував епохи і зробив висновок, що в часи жорстоких бойових, великих епідемій та лихих явищ, що поволі нищать життя, — людей охоплює швидкокриций ерос".

Але бойові жіночі відділи в Росії зявились ще до більшовицької революції. Вже Керенський намагався створенням жіночих батальйонів підіймити духа російської армії й таку батальйонерку змалював прегарно Ґео Шкурупій у своїй „Жанні Батальйонерці". Гарний, примхливий витвір інтелігентського оточення, 22-літня Жанна, захопилась так дуже російським патріотизмом, що з дитинства плекала мрію: стати Жанною Д'Арк, святою жінкою-салдаткою. Тому, коли після скинення царя Росія знайшлась у небезпеці й Керенський із Брусіловим створили жіночі батальйони, вона опинилась в одному такому батальйоні поруч із дівчатами з різних суспільних шарів. Батальйон кинули на фронт — і в окремому розділі п. н. „Поїзд Ероса" дає Шкурупій дуже яскравий образок подорожі того батальйону — на втіху розпутним салдатам. Батальйон бере участь і в страшному наступі на багнети та розбитий повертається до Петербурга. Жанна переживає всі страхіття фронтової війни, але повертається ціла. Одначе червона революція не захоплює її й вона навіть розходиться із своїм милим Стефаном Бойком, коли дізналась, що він покинув фронт і організує нову революцію. Та червона революція вибухла і Жанна згубилась у її хвилях· або вона пішла на вулицю, або опинилась у революційних рядах, або... читач

не знає, що з нею сталось. Отже й у Шкурупія розбивають кохання політичні розходження.

IV

Громадянські почування беруть верх над особистими і доводять до того, що, як ми бачили, Катря не могла заспокоїтися у свому партійному сумлінні, аж доки не донесла владі про те, що бувала на зборах опозиції й не висловила свого покаяння з того приводу. Оця психоза підзорів, доносів, відкликувань, партійних покаянь із метою за всяку ціну утвердити диктатуру партії — довела до зображення однієї з найяскравіших, але заразом найжахливіших і найосоружніших жіночих постатей у Радянській Україні; до створення в літературі постаті жінки чекістки. Зобразив її своїм ґеніяльним пером той, що кровю власного серця змалював безодністі нетрі власної душі, заплутаної в невимовне горе Радянської України, той, що мав відвагу своїм пророчистим символом і алєґорією кинути одвертий протест проти сучасних порядків і запечатав той протест вкінці власною кровю — створив її найбільший прозаїк Радянської України, Микола Хвильовий. Ледвеількома рисами змалював Хвильовий постать Майї у своїй „Повісті про санаторійну зону" (1922—23). Але тих кілька рис із Дантового Пекла чи Шекспірової леді Мекбет — можуть читача довести до божевілля. І недаремно переносить автор читача до санаторії на Ґралтайських Межах для божевільних чи напівбожевільних істериків. Усі хорі й сестри-доглядачки звернули увагу на гарну, веселу Майю. Але Майя кохає божевільного велетенського фантаста, волохатого Анарха. І даремне любить Анарха тиха, мрійлива сестра Катря — та сама, що висловлює глибоку гадку:

„Боротися для того, щоб виборoти собі право бути додатком домашним, є безглуздя".

Зрештою, Анархові розмови з Катрею зараз підслухає Майя:

„Майя так тихо підійшла до веранди, що Анарх і сестра Катря, почувши її, здригнули. — Підслухувати, кажуть, некрасиво! — кинув анарх. — А ви відкіля це знаєте? — Майя, прищуливши очі, зійшла на веранду... А тепер скажіть мені: чого мені не можна підслухувати. — Коли ви така наївна, то я вам можу сказати: це не гідно серйозної людини. — Ха-ха! Серйозної людини? По вашому, виходить, всякий охранник є втілення наївности? — Я трохи не так висловилась, — почервоніла сестра Катря. — Але я гадаю, що ви мене розумієте. І потім: ви ж не охранник? — А ви відкіля це знаєте, що я не охранник? — Майо! — сказав анарх. — Покинь говорити дурниці. — О, мої наївності! Мовчу, мовчу як сфінкс. — І раптом додала: — А все таки ваші розмови про франк-масонів я підслухала".

Та це невинна дрібничка. Незабаром читач із найбільшим здивованням чує з уст Майї таке брутальне вияснення кохання, що, не знаючи ще дальшого розвитку подій, він обурюється на цей дуже різкий, але все ж мистецький засіб. І в тій розмові

про „нетрі женської душі“ про „фікцію плятонічного кохання“, про Майїні найінтимніші переживання — падуть ніби жартібливі слова:

— „Але, власне, я й досі від тебе нічого не почув — кинув анарх. — І це правда! — засміялась Майя. — Це,у знаєш, у мене такий прийом: я хочу тебе заінтересувати і воджк за ніс. Це прийом чекістів. Да... — поволі говорила вона. — Ят ти гадаєш... багато серед нас, хорих, чекістів? — Навіщо це обі? — Та так... Мені чогось здається, що й ти таємний чекіст! — Покинь говорити нісенітницю! Кажи скоріш, навіщо ти мене покликала сюди? Мені ніколи! — Ніколи? — різко сказала Майя й нахмурилась. — Да... А як ти... повірив би, коли б я тобі сказала, що я — тайна чекістка? Ти як... повірив би мені? — Ці розмови вже його виводили з себе“.

І „нетрі женської душі“ освітлює осліпна блискавиця. У хвилі, коли пізньою осінню санаторійне життя хилиться до кінця, коли Анарх упав у важку гарячку, тоді йому приходить на думку розмовитись рішуче з Майєю, а вона йому так відкриває „нетрі женської душі“:

„Скажіть мені, чого вам треба від мене? Невже ви і досі мрієте, що я вас колинебудь кохала?... А втім, мені не треба говорити вам, що... моє кохання для вас не більше, як соломинка, за яку хапається тонучий... Але зараз я вас трохи ненавиджу... Я колись сказала вам про те, що між нами є тайні чекісти. Я навіть натякала на те, що й я належу до цієї категорії людей. Ви мені тоді не повірили. Тепер, гадаю, повірите!.. Я тайна чекістка, агент червоної охоронки. З самого першого дня вашого приїзду на санаторійну зону я стежила за кожним вашим кроком. Я чомусь вірила, що ви є справжній анарх, який провокаційними засобами затесався в наші кола. І знаєте, тоді по-своєму покохала вас. Я багато знала мужчин. Але по-своєму... кохала тільки двох... Так, я вас кохала!.. Бо я думала, що ви є справжній анарх. Я сподівалась, що ви мені дасте кілька прекрасних хвилин. І віддаватися вам, скажу щиро, було для мене щастям. Я знала, що моє тіло, моя ласка розвяже вам язик, і ви мені розкажете те, чого я потребую. Так! Я вірила в це: до осени ви будете сидіти в підвалі!... Бо ж подумайте: в цім уся я. Ви розумієте? — Майя похилила голову і задумалась. Анарх мовчав. І хоч він узнав од неї зараз, що був її червоною офірою — і тільки, що вона не як коханка, а як тайна чекістка ходила за ним, стежачи за кожним його рухом, навіть більше — бажаючи, щоб він зробив якийсь непевний крок, котрий привів би його до тюрми.. саме тепер, як ніколи „він почув близькість до неї“. А Майя говорить далі: „Мої пацієнти були віртуозами. Але я робила це, як ті ідіотки, які із спокійною душею йшли на вогнище... І що мені з того — сто чортів! — що моїх пацієнтів одправляли на той світ у „двадцять чотири години?...“ Але не забувайте... За кілька років барикадних боїв я мала справу не з одним мужчиною, і не з десятьма, і, можливо, не з двадцятьма.

Звичайно перша гарячковість пройшла, але її місце запосіла звичка. Ви розумієте? Це вже не нетрі женської душі, а це нетрі взагалі. Я просто звикла висліджувати, доносити. І, оскільки до інших справ була постійна індиферентність і оскільки я завжди памятала, що охранці я віддала все, що могла, я не тільки полюбила цю справу, — я просто — сто чортів! — не можу без неї жити!"

Але нехай читачеві не здається, що на тому кінець — ґеній Хвильового доводить диявольську постать Майї до повноти. Бо коли вона притулилась щільніш до анарха, він, помовчавши, раптом сказав: „От що.. Я найшов! — і хоробливо засміявся. — Що ти найшов? — скинулась Майя. — Це, власне паліятив, — сказав він, — але це, можливо, на деякий час дасть тобі задоволення... Я от що надумав... Як ти гадаєш? Не було б краще тобі, коли б я... одійшов... у двадцять чотири години... ти знаєш, куди... Майя здригнула... А для чого ж це мені потрібно? — спокійно спитала вона. Але в її голосі анарх почув і легкий дріж, і сховану радість. — Як для чого? Ти підеш тоді в охранку й скажеш, що от, мовляв, була така то людина і... Словом ти щось там придумаєш. Ти можеш сказати, що мене перехитрила, розкрила мою „провокацію", і я мусів або втікати... або зробити те, що зробив. Можна навіть найти якісь фалшиві документи... — А в тебе револьвер єсть? — несподівано спитала вона й приставила свій погляд до анархових очей. І в її очах він побачив тваринну радість. — Револьвера в мене нема, — сказав анарх. — Так тоді, — і Майя фалшиво засміялася, — я тобі дам свій!"

Револьвера анарх не дістав, але обіцянку сповнив — кинувся в каламутні хвилі холодної осінньої ріки за прикладом іншого хорого. Але Майя не взяла учусти в похоронах.

„В той час, коли процесія пересікала роздоріжжя, вона стояла з заплющеними очима... одкинувши голову на гілку. Майя щось шепотіла, наче творила якусь невидиму молитву".

Постать Майї відсуває у тінь усі інші жінки-активістки в українській радянській повісті — навіть оту Лючію Пальчіні, оту італійку з Madженто в повісті В. Кузьміча, що проводить бунтові в інтервенційному кораблі „Офіоне" та рятує червоних моряків на Чорному морі проти англійської міноноски смілим помислом запалити довкола корабля нафту і в кривавому садизмі власноручно стріляє полонених офіцерів, аж доки:

„я схопив за руку Лючію й нельсоном повалив її долу. — Сакраменто, діаболо! Насильство... Але ж вона билась на землі й послала в останнє ще один постріл. Коси її розпустилися, впавши долу каштановим сіном, а груди дихали сильно й глибоко".

А обік згаданих маємо ще цілу низку червоних активісток у різних ситуаціях, нпр. постать українки Ганни Маркушевської, здібної робітниці в текстильній фабриці, в сензаційному романі Олекси Слісаренка „Зламаний ґвинт". В інтересах робітничої партії переміняється Ганна в партійного детектива з метою роз-

крити зрадницьку діяльність провокатора Томи Берніца. Разом із Генріхом Турком насмілюється вона навіть виїхати потайки в Радянський Союз, щоб там простежити Берніцову роботу й паралізувати її. Серед численних авантюрничих пригод, що в них треба було показати велику проворність, хитрість та душевний гарт — Ганна й Турок виконують блискуче своє завдання. Ще відважніша інтеліґентна українка, агрономка Юлія Сахно в науково-фантастичних романах Ю. Смолича „Господарство доктора Гальванеску" (1928) та „Що було потім" (1934).

(Далі буде).

О. д-р Лев Глинка

РОДИНА Й ДЕРЖАВА В СВІТЛІ КАТОЛИЦЬКОЇ НАУКИ

(Продовження)

4. Подружжя й родина християн і держава.

Ложні теорії про подружжя відбилися в практиці і законодавстві різних народів. Вони помішали поняття, звязані з подружжям, звели на бездоріжжя орієнтацію щодо компетенції влади, якій подружжя підлягає та стали причиною конфлікту між Церквою й державою.[1] Тому одне з найважніших питань подружжя й родини християн — це устійнення влади, що компетентна нормувати справи подружжя й родини своїми законами. Вже вище сказано, що ні Церкві ні державі не можна відмовити компетенції нормувати справи подружжя й родини навіть християн своїми законами. Розуміється, що компетенція, в справах подружжя й родини не може прислугувати Церкві й державі в одних і тих самих спрвах, бо одні й ті самі люди є одночасно й громадянами держави й членами Церкви, а дві різні влади, порядкуючи ті самі справи подружжя й родини щодо тих самих людей, не причинялися б до зміцнення подружжя й родини, а навпаки, різними, нераз розбіжними законами в тій самій матерії вели б до правного хаосу й підривали б здорові основи подружжя й родини, як це діється в тих державах із католицьким населенням, в яких обовязкові цивільні подружжя, як нпр. у Франції. Супроти цього конечно треба знайти критерій для слушного розмежування влади Церкви й держави взагалі, а в справах подружжя й родини християн зокрема.

5. Принцип для розмежування влади Церкви й держави взагалі.

Стверджуючи насамперед, що провід людським родом із волі Бога належить до двох влад, церковної й державної, подає Папа

[1]) Див. Ks. Dr. Grabowski — op. cit. ст. 26.

Лев XIII. потрібний критерій в енцикліці „Immortale Dei“ про християнський устрій держав із 1. XI. 1885. р. такими словами: „Бог поділив кермування людським родом між дві влади, церковну й цивільну, з яких одна кермує Божими, а друга людськими речами. Одна й друга є в своїм роді найвища; одна й друга має свої певні межі, в яких обертається, і то межі, определені природою і найближчим завданням кожної з них; в цей спосіб витворюється немов круг, в якому кожна з них на основі свого питомого права діє“. Церква — це зо своєї природи спільнота надприродна, а завдання її проводу, влади, — освятити та спасти вірних, вічне щастя вірних. Тому всі ці речі і справи, що служать Церкві як засоби до спасення душ та справи Богопочитання належать до сфери діяльности, до компетенції церковної влади. Держава натомість є спільнотою природною, а завдання її влади це забезпечити громадянам дочасне добро, дочасне, туземне щастя. Тому всі ці речі і справи, що служать державі як засоби, щоб забезпечити громадянам дочасне, туземне щастя, належать до сфери діяльности, до компетенції державної влади. Папа Лев XIII. в цитованій енцикліці проводить розмежування компетенції церковної й державної влади ось так: „Отже все це, що в людських речах є в якийнебудь спосіб святе, що торкається спасення душ та Богопочитання, чи воно є таке зо своєї природи, чи вважається за таке з огляду на справу, що до неї відноситься, належить до влади й осуду Церкви; натомість слушним є, щоб інші речі, що творять обсяг цивільних і політичних справ, належали до цивільної влади, бо Ісус Христос приказав віддати цісареві, що цісарське, а Богові, що Боже“.

Щоб на основі наведеного критерія слушного розмежування церковної й державної влади взагалі могти окреслити компетенцію Церкви й держави в справах подружжя й родини, треба найперше определити природу й характер подружжя взагалі, а зокрема подружжя християн, треба вирішити, чи подружжя це акт цивільний, чи релігійний. Найкраще джерело до вирішення цього питання — це джерело Божого обявлення, Св. Письмо, бо воно вільне від людських хиткостей, хиб, пересудів, пристрастей, бо воно подає Богом обявлені правди й тому найкраще свідчить, який характер надав подружжю Творець та Основник Церкви.

Вже на основі поданих вище наукових інформацій про початок подружжя й родини та їх характер, а ще більш на основі наведених основних принципів католицької науки про подружжя, які взяті зо св. Письма та постійної традиції Церкви, можна окреслити природу й характер подружжя такими словами: Подружжя є установлене Богом; кожне подружжя, навіть нехристіян, є установою природного права, а у християн є святою Тайною. Тому вже подружжя нехристіян із огляду на початок подружжя взагалі є в ширшому значінні святе, а подружжя християн, що є з волі Христа св. Тайною, — святе в стислому значінню слова. Характер подружжя определює та це определення

мотивує Папа Лев XIII. в енцикліці „Arcanum divinae sapientiae“ з 10. II. 1880. р. такими словами: „Бо ж тому, що автором подружжя є Бог та що воно від самого початку було певного роду праобразом Воплочення Слова Божого, має воно в собі щось святого й релігійного, не доданого (прибутневого), але вродженого, не від людей принятого, але природою йому даного. Тому наші попередники Іннокентій III. і Гонорій III. зовсім слушно могли твердити, що як увірних, так і невірних існує Таїнство[1] подружжя. Свідчимося памятниками давними й обичаями та установами народів, що осягнули вищий ступінь цивілізації та визначилися докладнішим пізнанням права й слушности; про всіх них відомо, що на основі їх внутрішнього переконання й поняття в їх поглядах подружжя виступало в формі речі, злученої з релігією і святістю. Тому й шлюби відбувалися в них звичайно не без релігійних церемоній, влади архиєреїв та служення священиків. Таку велику силу в душах, позбавлених небесної науки, мала природа речей, память на початок та совість людського роду“! Тому й подружжя християн, що зо своєї природи є святою річчю, належить згідно з критерієм розмежування влади церковної й цивільної до компетенції церковної влади. Про це висловлюється Папа Лев XIII. в енцикліці „Arcanum divinae sapientiae“ так: „Отже з цього, що подружжя є своєю силою, своєю природою, само з себе святе, слідує висновок, що його повинна нормувати та управильнювати не влада начальників держав, але Божа повага Церкви, яка одинока має провід у святих речах. Опісля треба ще взяти під увагу достоїнство тайни, що через неї подружжя християн стали значно благородніші. А видавати норми та приказувати в справах тайн, так із волі Христа, може й повинна тільки Церква, що нерозумним являється хоч би найменшу частину тієї влади хотіти перенести на начальників держав“.

Коли ж подружжя християн, як св. Тайна, належить до компетенції церковної влади, то яку ж компетенцію може мати державна влада щодо подружжя християн? Щоб відповісти на це питання, треба ще коротко зясувати саме подружжя. Суттю подружжя є у м о в а чоловіка й жінки, в законний спосіб, свідомо й добровільно виявлена, якою вони обопільно зобовязуються до повної спільноти життя. Ця умова в подружжю християн із волі Христа має таїнственний характер, є св. Тайною, а в подружжю нехристіян є тільки природним актом. Як кожна умова, кожний контракт, так теж і подружа умова не може повстати без волі, без згоди женихів. Своєю згодою женихи причиняються до повстання конкретного подружжя, але не можуть змінити природи,

[1] Треба тут замітити, що ужитий в цьому місці термін „Таїнство“ (Sacramentum) не є ідентичний із терміном Св. Тайна (в латинській мові теж Sacramentum); термін „Таїнство“ означає взагалі щось таємничого, святого, релігійного, під час коли термін „Св. Тайна“ у християн уживається на означення деяких конкретних святих діянь, що за їх поміччю вірні стають учасниками відповідних Божих ласк. Таких Св. Тайн є в Католицькій Церкві сім, а між ними і Св. Тайна подружжя.

прикмет подружжя, ані означити його цілей, часу тривання, бо подружжя є Божою установою та з волі Творця має определені свої цілі, до́бра й закони, що їх ніяка людська влада, ані навіть самі женихи без нарушення справедливости та зневаги для Творця змінити ані знести не можуть. Тому й подружа умова взагалі, а християн зокрема, не є звичайним собі цивільним контрактом, а тільки цілком своєрідним контрактом (contractus sui generis)[1]. Подружжя як союз двох людей різного пола є джерелом багатьох відносин, що діляться на дві головні категорії. Одні з них належать до суті самого союза, а другі є висновком із цього союза, або, іншими словами, є наслідками подружжя, а ці є знову двоякого роду: одні з них є конечними наслідками правної умови й тому тісно, нерозривно вяжуться з суттю подружжя, а другі є в довільнім, неконечнім звязку з правною умовою подружжя, й вони називаються чисто цивільними наслідками подружжя. Сутні відношення, що повстають на основі подружої умови, це:

1) єдність подружжя, це зн., що подружжя як стан може існувати тільки між одним чоловіком і однією жінкою та що ця повна спільнота життя може існувати тільки між двома подругами, а зовнішні треті особи, хоч би з рідні одного чи другого подруга, не можуть бути нею обняті;

2) нерозривність подружжя, ц. зн., що як довго залишається при житті один із подругів, в законний спосіб заключена подружа умова залишається в повній своїй силі і ніодин подруг не може вступити в подружжя з іншою третьою особою. Ці відношення, прозвані також сутніми властивостями подружжя, існують як у природнім подружжю нехристіян, так тим більш в таїнственнім подружжю християн, бо такі прикмети надав подружжю Творець, їх особливо підкреслив Христос, їх домагаються ці завдання, що їх подружжя має сповнити в суспільності, народі, державі, Церкві, їх домагається добро самих подругів, а зокрема жінки, їх домагається добро нащадків.

Конечні, тісно звязані з суттю подружжя наслідки це: право й обовязок спільно мешкати, законність дітей, зроджених із законно заключеного подружжя, право батьків виховувати діти.

До чисто цивільних наслідків подружжя, ц. зн. таких, що суть подружжя не буде нарушена, хоч би їх не було, належать право жінки до участи в стані і титулах чоловіка, маєткові права.

Згідно з критерієм розмежування влади церковної і цивільної та сфери діяння церковного і цивільного права в подружжях християн — подружа умова, що має таїнственний характер, та конечні наслідки подружжя, себто права й обовязок спільно мешкати, законність дітей, право батьків виховувати діти — підлягають церковній владі, церковному праву, а чисто цивільні наслідки подружжя, себто право жінки до участи в стані і титулах чоловіка та маєткові права підлягають цивільній владі, цивільному праву.

[1] Див. Пій XI. „Casti Connubii" 31. XII. 1931. A A. S. XXII. ст. 541—542.

Це розмежування влади в подружих справах християн сформуловане в Канонах Кодексу Права Канонічного:

1) Кан. 1016, що определює компетенцію законодатної влади, має таку постанову: „Подружжя хрещених нормується не тільки Божим правом, але також канонічним із збереженням компетенції цивільної влади щодо чисто цивільних наслідків цього ж подружжя".

2) Кан. 1113 має таку постанову про обовязок батьків щодо виховання дітей: „Батьки мають строгий обовязок дбати по своїм силам про виховання потомків, як релігійне, так моральне, як фізичне, так громадянське, а також про їх матеріяльне забезпечення".

3) Кан. 1960 і 1961 определюють компетенцію судейської влади в подружжях християн такими словами: „Подружі справи між охрещеними належать на основі питомого права та тільки до „церковного судді".

„Справи, звязані з чисто цивільними наслідками подружжя, якщо вони є головним предметом спору, належать до цивільного суду; якщо вони є тільки побічним предметом головного спору, може їх розглядати та вирішити на основі своєї влади церковний суддя".

Науку Католицької Церкви про права держави щодо найважнішої справи родинного життя -- виховання дітей подає Папа Пій XI. в енцикліці „Rappresentanti" 31. XII. 1929. У ній підкреслює Св. Отець передовсім первісне право родини, батьків до виховання дітей, яке держава не повинна нарушувати, бо ж подружжя й родина мала свої природні права куди раніш перед повстанням держави. Це право, що є одночасно строгим обовязком батьків, має родина безпосередньо від творця [1]. Це право родини існувало перед якимнебудь правом цивільної спільноти й держави і тому не повинно бути нарушене ніякою владою на землі. Св. Тома Аквінатський мотивує це право родини так: „Бо син є природно частиною батька..., через це є нормою природного права, щоб син залишився під опікою батьків, доки не осягне уживання розуму. Тому було б проти природної справедливости, коли б взято хлопця, заки він дійшов до вживання розуму, з-під опіки батьків, або коли б щодо нього було щось розпоряджене проти волі батьків" [2]. Предметом родинного виховання є не тільки виховання релігійне і моральне, але також фізичне й громадянське. Це неоспориме право родини виховувати діти, як підкреслює Папа Пій XI. в цитованій енцикліці, признавали ті держави, що в своїм законодавстві намагаються шанувати норми природного права. Найвищий Трибунал Зєдинених Держав Північної Америки I. VI. 1925 в спорі про виховання молоді рішив: „Державі не прислугує загальна влада устійнити один одностайний тип виховання молоді, приневолюючи принимати науку

[1] Див. А. А. S. XXI. ст. 733.
[2] Summa Theologica, 2—2 Qu. X. a 12.

тільки в публичних школах", — і мотивує це рішення природним правом так: „Дитина не є звичайним твором держави. Ті, що її кормлять та нею піклуються, мають право, а водночас і важний обовязок виховати її та приготовити до сповнення своїх завдань" [1]. Визначне право у вихованні дітей і молоді прислугує Церкві з двох титулів надприродного порядку, даних Богом тільки Церкві, і тому вищих від якогонебудь титулу природного порядку. Перший титул це місія, що її Церква одержала безпосередньо від свого Божественного Основника: „Дана мені всяка власть на небі і на землі. Ідіть отже, навчайте всі народи, хрестя чи їх в імя Вітця і Сина і Святого Духа, навчаючи їх заховувати все, що я заповідав вам. І це я з вами по всі дні до кінця віків". (Мат. 28, 18—20). Другий титул права Церкви у вихованні молоді — це надприродне Материнство Церкви, бо вона, як обручниця Христова, родить, кормить та виховує душі в Божім житті ласки, Св. Тайнами та своєю наукою [2]. Тому св. Августин говорив: „Не буде мати Бога за батька той, що не хоче мати Церкви за матір [3]". У виконуванні цього права Церква не може бути залежною від держави; їй на основі Божого права прислугує повна свобода у виконуванні свого учительського уряду. — Та діти й молодь — це ж громадяни держави, що на них в їх спілім віці будуть тяжіти нераз і відповідальні громадянські обовязки. Крім цього родина є незвершеною спільнотою, вона не має сама всіх засобів, щоб себе досконалити, а держава, як звершена спільнота, посідає засоби, щоб осягнути дочасне добро. Тому й щодо права держави у вихованні молоді не сумнівається католицька наука. Завдання державної влади у вихованню молоді йдуть у двох напрямках: хоронити природні права батьків та своєю діяльністю спомагати родини у вихованні дітей. Натомість, не нарушивши природного права, держава не може знівелювати родину й одиницю, або їх заступити у вихованні молоді. Дуже влучно зясовує завдання держави в ділянці виховання молоді італієць Biavaschi в „La concezione filosofica della Stato moderno, Milano 1919, ст. 366: „Бо ж держава не може витворити любови між подругами, духа жертви для виховання потомків, признання та привязання дітей супроти батьків, якщо б цього всього в родині недоставало. Та коли це перевищає спромогу держави, то проте є ще багато речей, що належать до завдань держави та творять внутрішню частину її доцільности. І так, до держави належить нормувати та дбати про те, що є потрібне, щоб родина могла осягнути повний моральний розвій. Передовсім повинна вона забезпечити родині ці права, що їй є потрібні, щоб свобідно виконувати свої високі місії. Коли держава легковажить це своє завдання, вона вже не поміч, а руїна для родини; вона вже не чинник порядку й добробуту, а тиран. Законодавець не повинен ніколи стратити з очей того, що родина має своє власне буття

[1] Див. А. А. S. XXI. ст. 735, 736.
[2] Див. А. А. S. XXI. 1/2 ст. 727, 728.
[3] Див. De Symbolo ad Catech., XIII.

та що їй слід осягнути їй питому ціль і якраз тому вона — незалежна від державної примхи“. Доказ цього, до чого може довести примха державної влади щодо подружжя та родини — це сумний стан молоді в С. Р. С. Р. Кореспондент „Осерваторе Романо“ в 1930. р. доносив, що там є 9 мільйонів безпритульних дітей, що живуть у жахливій матеріяльній нужді. — Це вислід політики більшовицької влади супроти подружжя й родини, яка своїм законодавством звела подружжя до звичайніського цивільного довільно розривного контракту та державного монополю виховувати дітвору й молодь. Для характеристики теперішніх нерадісних умовин родинного життя в Совітах, що в них воно опинилося через державне більшовицьке законодавство, нехай послужить нотатка „Нового Часу“ ч. 19. з 27. І. 1936 п. з. „Сімя в Совітах“: „Цікаву картину з життя в Совітах подав цими днями за „Ізвєстіями“ варшавський „Курієр Поранни“: „Якийсь Сергій Іванов, злодій-рецидивіст, що по тюрмах і домах примусової праці провів понад 10 літ, пошукує своєї донечки, яка прийшла на світ з подружжя, заключеного підчас короткого побуту на волі.

(Далі буде).

Д-р Володимир Левицький

СВОБОДА ВОЛІ В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ФІЗИКИ.

Сучасна фізика, така революційна у своїх основах, спеціяльно в атомістиці, змінила наші погляди навіть на таку, здавалося б, непохитну засаду, як закон причиновости. Теорія релятивности, а ще більш квантова механіка, що завдячує свої основи ґеніяльному німецькому фізикові Максові Плянкові, і такі її консеквенції, як досліди de Broglie, Schrödinger'а, Heisenberg'а та інших над т. зв. механікою й теорією матеріяльних хвиль, виявили, що в світі електронів, тих найменших цеголок, з яких збудований світ, перестають обовязувати з повною строгістю ті закони, що кермують макрокосмом, тобто світом, з яким постійно маємо до діла. Залізний закон причиновости, якому підчиняються усі явища макрокосму, та який позволяє з математичною докладністю предсказати, що з таких то й таких причин мусять слідувати такі то й такі наслідки, тратить своє значіння в мікрокосмі, тобто в світі електронів (позітронів, невтронів). Тут ніколи не можна з гори знати, чи електрон у даному моменті найдеться в такому то місці чи ні, або чи матиме таку то скорість, чи ні; тут закон причиновости залишає своє значіння, а всі закони мікрокосму стають тільки пересічними, статистичними законами. Головна причина в тому, що коли в макрокосмі наші обсервації при помочі відповідних мір чи знаряддя не мають ніякого впливу на хід явища, то при обсервації мікрокосмічних проявів ми самі враз із нашим, хоч би як прецезійним знаряддям силою факти заколочуємо цей мікрокосмічний світ, зміняємо раз-у-раз умовину

того світу, так що про обєктивний хід самого явища та про обєктивні обсервації й можливість кавзального обчислення висліду з гори не може бути мови. Це має також — як вказав великий данський фізик Bohr — першорядне значіння і для біольогічних проявів живого організму, що в дійсності є тільки мікрокосмічними процесами, і тому ніколи обсервація, хоч би за поміччю і як прецизійних інструментів не розвяже без решти загадки життя, а навпаки, може його знищити. Доказує це хоч би такий факт: що глибше вдираємося в тайни життя (звіринного чи рослинного), нпр. за поміччю якнайделікатніших скальпелів (отже механічно), чи за поміччю термічних або електричних способів, то легше вбиваємо життя, а оживлена матерія вкінці вмирає і стає неоживленою матерією; а до такої пристосовуються вже інші закони фізики та хемії (нпр. розклад, гниття, тощо).

Коли ж, як бачимо, закон причиновости в матеріяльнім світі задержує своє принципіяльне значіння і можна його застосувати без застережень тільки при макрокосмічних проявах мертвої та оживленої матерії, а в мікрокосмі тратить він свою вагу в користь статистичних, пересічних висновків, а вже зовсім без застережень не дасться примінити в біольогічних мікрокосмічних процесах, то мимохіть насувається питання, як дивиться сучасна наука природи (фізика) на справу свободи волі й її відношення до закона причиновости.

Тим питанням присвячує багато уваги згаданий уже вгорі великий Плянк (Planck), геніяльний реформатор фізики, творець теорії квантів, лявреат Нобля, а тепер президент найвищої німецької наукової установи, т. зв. Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft. Цей великий ум на схилку свого віку (тепер має він 78 рік) дає синтезу всіх останніх осягів фізики, де він був сам „magna pars", та намагається вказати послідовності, які вони можуть і мусять мати для нашого світогляду, теорії пізнання, етики й т. ін. В цілому циклю чи то публичних доповідей як президент вище згаданої установи, чи брошур розглядає він згадані питання з повною силою та глибиною аргументів, немов би бажав у них лишити завіщання трудів свойого пребагатого на успіхи життя. Згадаю тільки про його виклади, як „Physikalische Gesetzlichkeit im Lichte neuerer Forschung" (1926), Das Weltbild der neuen Physik" (1930), „Der Kausalbegriff in der Physik" (1932), „Die Physik im Kampf um die Weltanschauung" (1935) і т. н., щоб звернути увагу читачів на ті перлини глибоких, а до того шляхетних поглядів, що їх висловлює й обосновує Planck[1]).

Ось переді мною найновіша, може найінтересніша брошура (виклад) старенького фізика-фільософа, що суверенно, але вже „sub specię aeternitatis" дивиться на життя; це брошурка під заголовком „Vom Wesen der Willensfreiheit" (Leipzig 1936, сторін

[1]) Reine Gesinnung und ein guter Wille — це за Плянком незнищимий скарб, найвище щастя, вічна вартість людини. Відомий цитат Гете: „Wer immer strebend sich bemüht, Den können wir erlösen" це мотто, що його заблюки вживає Плянк.

30).". На цю доповідь рад би я звернути увагу тих наших людей, що ще не забули, що людина живе не тільки насущним хлібом.

Не думаю тут переповідати змісту тієї багатомовної, хоч маленької книжечки, бо тоді треба б направду перекласти її сторінка за сторінкою, слово за словом. Хочу тільки коротко подати погляд на свободу волі, до якого доходить автор.

Чи в життю людини обовязує закон причиновости, чи ні? А коли обовязує, то як його погодити зо свобідною волею, що про її існування ми чейже переконані? І ось автор дає дуже інтересну відповідь (на основі міркувань, які зясовує у своїй брошурці — викладі.)

Супротивність між строгою причиновістю й свободою волі тільки позірна, а всі труднощі лежать виключно у відповідному сформулованню проблєми, все залежить від точки, з якої обсервуємо. Коли дивимося і з з о в н і на діла д р у г о ї л ю д и н и, то ч у ж а воля є дійсно звязана законом причиновости і при достатнім знанню передумов та достатнім розвитку нашої власної інтелігенції можемо діла чужої людини розуміти як конечний вислід причиновости й предсказати їх хід у всіх подробицях. — Коли ж іде про н а с с а м и х, себто обсервацію нас із внутра, то п р и ч и н о в о можемо розуміти наші діла (діла нашої волі) тільки для м и н у в ш и н и; для б у д у ч и х діл наша воля є зовсім свобідна, а наші власні будучі діла — хоч би й як точно ми самих себе знали та розуміли — не дадуться н і к о л и вивести без решти з теперішнього стану та впливів довкілля. Ніяка інтелігенція, ніяка наука чи знання не може нам без решти згори розяснити, як ми діятимемо в якихось означених будучих обставинах життя. В майбутніх наших ділах не рішає закон причиновости (той закон, що наші діла pro praeterito може вияснити без решти): тут рішає про наш свобідний, вільний вибір інший провідник, що діє не тільки на наш розум, але й на волю, чинник — що в даних моментах дає напрямну нашим ділам. Цей провідник то е т и к а, що до причинового „мусить" додає своє моральне „так треба" — а це вже не підчиняється законові причиновости. А хоч етика не спирається на знанню, однак цілком від знання (науки) не дасться вона відділити й ніколи не може бути з ним у суперечності.

Одначе тоді, коли наука (знання) є для всіх культурних народів одна, то етика є у різних народів та в різних часах різна. Отже що рішає про вартість етики? На думку Плянка, найвартісніша та етика, що в практичнім життю найдовше вдержується (подібно як у науці та теорія є найліпша, яка найліпше відповідає досвідові), ця етика, якої представники не вагувалися своєю смертю потвердити її силу та велич, як Сократ та Ісус Христос. — На жаль, як це з сумом підкреслює Плянк, під нинішню пору є багато визначних авторів, що проповідують високі правди, та ідеали, одначе зовсім далекі від того, щоб витягати з них консеквенції для власних діл.

І ще до одного висновку доходить Плянк у своїх мірку-

ваннях. Кожний із нас несе сам у собі свою судьбу свобідно; ми стоїмо посеред довкільного життя і приневолені ставитися якось до кожної справи, одначе зовсім згідно з нашим свобідним рішенням. За це ми цілковито відповідальні, і ніякий закон причиновости не може звільнити нас від тієї відповідальности.

Всі наші діла в минулому можна все зрозуміти зо становища причиновости, наші майбутні діла є свобідні, звязані тільки законами етики. Тому нема суперечности між законом причиновости й свободою волі, тільки треба до них обох підходити з відповідної точки погляду, чи обсервації. Свої міркування, що торкаються одиниці, поширює врешті Плянк і на суспільство, і на увесь нарід. Як існує воля одиничної людини, так само існує спільна воля цілої нації, (народня воля); це не тільки сума волі одиниць, а збірна воля цілої нації і нема сумніву, що для тієї збірної волі в часі й просторі існують анальогічні закони, як для кожної людини зокрема. Історію якоїсь нації може дана нація розуміти причиново тільки для своєї минувшини; будуччину нації годі колинебудь і денебудь зрозуміти тільки з самих наукових міркувань. І тому воно хибно розвязувати питання занепаду чи розвитку нації тільки за поміччю історичних дослідів. Та проте одне можна напевно сказати, а саме, що майбутність належить до тієї ґенерації й до тієї нації, що має до того волю й зуміє її виявити.

Стільки Плянк. Такі головні ідеї його доповіді. Думаю, що цей короткий огляд однієї з найцікавіших брошур великого вченого, його безпристрасний, одначе оптимістичний тон, його глибоке вдумання в найбільш скомпліковані тайни людської психіки повинні зацікавити широкі круги нашої суспільности, а бодай тієї її частини, для якої царина духа це не пустий звук, а навпаки, головний зміст життя. А тоді може завдяки трудам одного з найбільших умів сучасної Европи вийде як не моральне піднесення духа й у нас, то бодай зрозуміння, що наша майбутність залежить тільки від нас самих та нашого свобідного рішення. І тому саме позволив я собі звернути увагу нашого громадянства на останню брошуру Плянка.

Проф. д-р Вальтер Ґец (Goetz)

БІЛЯНС ІТАЛІЙСЬКОГО ФАШИЗМУ*

Ми, люди старшого покоління, бачили вже Італію давню, а тепер глядимо на Італію нову. Насувається питання, чи справді це зовсім інший край і зовсім інші люди, що їх маємо перед собою, і чи народ за дві десятки літ може змінитися до основ. Чи спокійну веґетацію можна перетворити в існування з найви-

* Ця стаття вміщена в німецькім берлінськім журналі „Hilfe“ *Ред.*

щою динамікою чину, вроджену, здавалося б, романтичність переміните в тверезе почуття дійсности, створити майже за одну ніч найновітніший промисл і державний лад. І чи ті зміни — це справді чин однієї людини, що зуміла накинути свою волю й свій світогляд цілому народові?

В звязку з останнім питанням слід пригадати, що Італія в XIX. в., по політичнім роздробленні й слабощах, куди більших, як у Німеччині, видала в часі свого обєднального руху особистості й енергію, що на грунті поступового лібералізму створили обєднану народню державу. Хоч Італію не відразу можна було ставити поруч великодержав Европи, то проте Бісмарк уважав її з 80-тих років за побажаного союзника, як противагу для французьких впливів. Одначе хто мав змогу обсервувати Італію так, як автор цієї доповіді з р. 1888. в часі частих, а згодом навіть щорічних подорожей, мусів помітити, що в протиавстрійській Ірреденті й численних її організаціях аж до товариства культурної пропаганди Данта Алігієрі — живчиком били постійно народні енергії, не менші, як у мілянськім і піємонтськім промислі, і не слабші, як на поодиноких наукових ділянках. Меншбільш з 1900 р. можна було помітити загальний матеріяльний поступ. Змодернізовано італійські гостинниці, що їх давніш неохоче відвідували через деякі недостачі. Запроваджено кальорифери й каналізацію, а що кухня в гостинницях завжди була досконала, можна було почуватися як у себе вдома й затримуватися довше також у менших місцевостях середущої й північної Італії. В Римі й Фльоренції усунули з гигієнічних оглядів цілі дільниці. Почали теж побільшати деревню Італії, засаджуючи ліси.

Роля фашизму в італійськім відродженню.

Відома річ, по світовій війні почали італійці з куди більшим темпом доганяти осяги північньої й західньої Европи. Бачити в фашизмі єдиного трансформатора життя сучасної Італії — було б помилкою. Фашизм із подиву гідною силою розвинув рух, що вже існував раніш. Він оживив молодь, впоїв у неї віру, що італійці мусять і можуть довершити те, що зуміли доконати перед ними німці, швайцарці, французи, бельгійці, скандинавці. Розбудив він народні енергії, вказавши їм нові цілі. За поміччю державних запомог розбудував усі галузі промислу. Пасажирські кораблі піддали операції щоденного шаровання й чищення; на тім зискала консервація тих суден, що давніш залишала стільки побажань. Залізниці піддали контролі спеціяльних фашистівських урядників. Вони мали боротися з постійними спізненнями потягів, з брудом у вагонових переділах і з безплатними пасажирами. Фашистівський уряд розпочав будувати: цілі дільниці у Римі, Неаполі, Міляні, Генуї зрівняно з землею, щоб зробити місце на величні новітні будівлі. Державні будинки, доми фашистівських організацій, стадіони й т. ін. виростали, як гриби по дощі, від Міляна аж до Сицилії. Перші новочасні залізничі

двірці, улаштовані зразково, збудували в Вероні, Міляні й Фльоренції. Окрема похвала належиться Італії за те, що вона повела через цілий край автостради*, над якими наглядають спеціяльні дорогарі. Така система, давніш незнана, дала змогу втримати навіть менш уживані дороги (нпр. у Полудн. Італії) у зразковім порядку. Також почали кольонізувати вільними селянами дальші околиці Риму й Сицилії.

Немає двох думок: Італія стала новочасна й прилучилася до загально-европейського руху. Чи проте змінився італійський нарід? Важко відповісти на те питання. Аж досвід десяток літ вкаже, чи підо впливом світової війни й індивідуальности Муссоліні стрепенулась Італія тільки хвилево, чи прокинулася тривало. Якщо не помиляюся, той рух охопив тільки деякі верстви: передовсім студенську молодь і новий, фашистівський урядничий стан. Військо, хоч в цілості ненайтісніше звязане з фашизмом, дало недавно в Абісинії доказ великої справности. Як видно, провід і армія багато навчилися по невдачах світової війни. Навіть організація резервових військ, що під час маневрів перед 2 роками в полудневім Тиролі мали пописатися ненадзвичайно, на полі правдивої війни виявили першорядну справність. Абісинський досвід вказує, що навіть простий вояк, тобто людина з простолюддя, пройшовши ліпший мілітарний вишкіл, виявляє здібнощі виконати важкі завдання й може спромогтися на більше зусилля.

По абісинській перемозі.

Як судити з того, що досі можна було помітити, абісинська перемога не вдарила італійському народові до голови. Фашизм уже від 15 літ плекав не дуже симпатичний націоналізм, одначе він не обхопив широких мас. Німцям у полудневім Тиролю дошкулює натиск того націоналізму, одначе чужинець, що живе в Італії, або подорожній, що відвідує край, зустрічається з ним куди рідше. Бо не відповідає італійській вдачі ні пересадний мілітаризм, ні народня бута́. Проте слід ствердити, що деякі круги плекають ту бутність і Італію уважають за матір усіх культур...

...Здається мені, що італійська преса (вона щодня дістає потрібні вказівки, про що має писати!) розповсюднила фальшиві поняття про настрої італійського населення по абісинській перемозі. Переживав я в Римі здобуття Аддіс-Абеби і чув кілька раз промови Муссоліні — спостеріг я глибоку радість населення, що зближається мир, одначе в ніякім випадку не помітив я радощів, чи то опяніння з перемоги. Із здивуванням прочитав я в пресі, що підчас мови Муссоліні на Піяцца Венеція 5. травня 1936 р. мало бути 200.000 осіб. Як подають достовірні обчислення, площа та могла б помістити враз із долішньою частиною народнього памятника (горішня частина площі памятника зам-

---

* Великі дороги, призначені тільки для авт. *Ред. Дзв.*

кнена), з бічними вулицями, сусідніми домами й дахами найбільш 25.000 до 30.000 осіб. Настрій людей, що на мову Муссоліні мусіли ждати 2 години, був веселий і безжурний, але патріотичного захоплення вищого ступня не можна було вичути ані в часі тієї проклямації, ані в найближчих днях. Видима річ, коли Муссоліні показався на бальконі Паляццо Венеція, повстав великий ентузіязм — де ж не повстав би по такім успіху однієї людини! Всюди помітив я радість із кінця війни, одначе серед політичного й економічно вироблених італійців зустрічався я постійно з питанням: „Хто то буде платити?“, а також: „Скільки ще буде коштувати відчинення Абісинії?“ Супроти довгів, що значно зросли в звязку з війною, як також супроти важкого господарського положення краю, такі питання — зовсім зрозумілі. Майже ніхто в Італії не має ясного погляду на справжню ситуацію державного скарбу й на державну господарку. Все чується, що політика є тільки в руках Муссоліні, що вона — його таємниця й вислід його мужнього рішення. Не має він ні довірених, ні самостійних співпрацівників. Тим то люди, що працюють із ним, не можуть сказази нічого певного про його задуми на майбутнє. Перемога в Абісинії, себто перемога нервів Муссоліні над нервами Англії, зміцнила нечувано значіння Муссоліні в Італії й на цілому світі. Слова вуличної пісеньки в Римі стали висловом почувань усіх: „З Муссолінім перемогли ми й далі будемо перемагати“. А що той настрій здобув він для себе, то напевно з Америки (й Англії!) видобуде гроші, щоб сплатити довги й відчинити Абісинію. Великим кроком уперед в італійській фінансовій політиці була конверсія італійської державної пожички — вища процентова стопа при сплаті 15 лірів на 100; в той спосіб удалося сфінансувати війну. Міжнародній капітал дасть італійцям гроші на відповідний процент, не зважаючи на таке велике задовження.

Тож які висновки?

Повторімо питання, що його поставили ми вже вище: чи італійський нарід став у своїх основах інший? Пригадаймо собі зміну, яку спричинили успіхи Бісмарка в Німеччині по 1870 р. Можливо, що нові завдання й нові думки, якщо враз із ними йдуть успіхи, додатно впливають на духа й справність цілого народу. В кожному разі розвивається думка, що, мовляв, романські народи хиляться до занепаду та немов би тільки германські народи були в силі витворити увесь поступ. Що не все залежить тільки від Муссоліні, вказує на те гурт його співпрацівників, повних посвяти, що їх знайшов, як також відродження італійського війська.

Може слушніші сумніви, чи господарські підстави Італії під імперіялізм Муссоліні — достатньо широкі й тривкі. Новостворені ділянки промислу вдержувалися тільки завдяки державній допомозі; заломилися, скоро тільки тієї державної помочі не

стало. Увільнювання селян із системи винайму, т. зв. меццадрія ще ледве в початковій фазі. — Те, що робітники й селяни, як також урядники й учителі вміють вдоволитися малим, береже Італію перед тяжкими господарськими й фінансовими небезпеками. Чи проте розбуджена тепер енергія переможе всі ті небезпеки? Гадаю, що слід відповісти на те питання позитивно, одначе сумніваюся, щоб хтонебудь міг уважати себе в тім випадку за знавця.

ХРОНІКА

† о. Тимотей Бордуляк (1863—1936).

16. X. с. р. помер визначний душпастир та письменник о. Тимотей Бордуляк у 74. р. життя. Був він довголітнім парохом у Ходачкові Вел., де розвинув замітну душпастирську діяльність, за що іменовано його деканом та радником Митрополичої Консисторії. Одночасно був Покійний замітним письменником і кращим репрезентантом нашого літературного світу. Вже своїми першими оповіданнями й новелями звернув на себе увагу, а імя справжнього письменника дала йому збірка оповідань „Ближні", видана у бібліотеці „Діла" 1899 р.* Написав мало, бо тією книжкою властиво й закінчив свою творчість і хіба тільки врядигоди появлялися потім його оповідання, чи новелі, та проте виявив він замітний письменницький хист. У своїх творах змальовує злидні нашого села, спокійно, без зайвого патосу й розпуки над людською нуждою, а проте вміє збудити в читача живу, теплу симпатію та співчуття до людини, до ближнього. Вміє він кількома рисами вдатно змалювати своїх героїв, їх психіку та прямування, вміє підглянути та зобразити коротко такі картини, що розворушують любов і готовість помогти нещасним — як це бачимо в його відомім оповіданню про корову, чи в „Гаврилі Чорнію", „Івані бразилійці", чи в інших. У малюванні горя села мав Покійний своїх попередників — Коваліва, Кобринську та ін., мав і молодших наступників Мартовича, Стефаника, Черемшину, що безперечно перевищили його своїм талантом, — а все ж таки оповідання о. Бордуляка мають свою окрему вартість, бо своїм християнським духом, християнським наставленням і підходом до життя замітно відрізняються від тієї безнадійности, понурости, чи розпуки, що висловлені часто у подібних творах інших авторів. Ніщо дивного, що його оповідання увійшли до шкільних читанок та що на них виховуються і ними захоплюються молоді діточі душі.

---

* Недавно одне радянське видавництво перевидало його новелі.

Інавґурація в Греко-катол. Богосл. Академії.

В неділю 4. X. с.р. відбулася святочна інавґурація 9-ого з черги акад. року в Гр.-кат. Богословській Академії у Львові, в цій одинокій на наших землях високій українській школі. По торжественній Службі Божій, відправленій високими духовними, зійшлися коло 11. год. в авлі Богословської Академії запрошені високодостойні гості, духовні й світські, представники установ і преси, як також питомці. На обличчях гостей можна було помітити велике задовілля, що вони мають змогу вступити в пороги тієї святині наук та взяти участь у започаткованні нового академічного року. Вичувалося, що запрошення на інавгурацію вважають вони за велику честь для себе. Велика туга українського громадянства за рідною високою школою, довголітні зусилля, щоб вибороти свій власний університет, а зокрема осьмилітня така успішна й корисна праця Богословської Академії, поставленої на дуже високім, европейськім рівні під науковим, педагогічним і мистецьким оглядом — зродили пієтизм та пошану до тієї установи, що відразу можна було спостерегти серед присутніх. Святочний настрій збільшала мистецька прикраса салі, між іншим два образи Ол. Новаківського, що символізують науку й мистецтво, та відповідні портрети: теперішнього Св. Отця, — реформатора католицьких університетів, та ВПреосв. Митрополита Кир Андрея, — основника Богословської Академії.

Першу точку інавґураційної програми по-мистецьки виконав хор богословів (найкращий у Львові) під управою питомця Якубяка, вдатно відспівавши Ліріна „Господи Боже Мой". Опісля о. Мітрат Д-р Йосиф Сліпий, Ректор Богословської Академії, подав звіт із академічної праці в минулому році (1935/36), попередивши його цікавим оглядом усіх сучасних католицьких університетів, завдяки чому присутні побачили працю нашої Академії на тлі осягів усіх католицьких високих шкіл. З доповіді о. Ректора довідалися ми, що тепер існує 21 католицьких університетів, саме в Льованіюм у Бельгії (найстарший, оснований 1834 р., 5 факультетів, 4200 студентів), в Парижі (1200 студ.), в Ліль, Ліоні, Тулюзі, Анжер (200—700 студ.), в Люблині (осн. 1920 р., 4 факультети, 900 студ.), в Медіоляні (3 фак., 1500 студ.), в Німвеґен у Голяндії (осн. 1923., 3 фак., 600 студ.), в Зальцбурґу, в Вашінґтоні в Америці (осн. 1887, 800 студ.), в Quebeck (1876 — 800), Montreal (1876 — 8000) і Ottava (1866 — 4000, 3 фак.), в Santiago de Chile (4 фак.), в Rio de Janeiro (осн. 1832 р.), в Бейруті в Азії від 1875 р., в Пекіні (1925 р.), в Шанггаю (1911 р., 5 фак.), в Токіо (1000 студ.) і на Філіпінах (основ. 1645 р., 6 фак., 3000 студентів).

З радістю приняли присутні вістку, що ВПреосв. Митрополит виступив із пляном перед верховною церковною й державною владою, щоб оснувати при Академії повний український католицький університет, що його відсутність українське грома-

дянство аж надто дошкульно відчуває, та надати йому права люблинського католицького університету.

В минулому акад. році вела Академія свою працю нормально, поглиблюючи далі поодинокі ділянки наук. ВПреосв. Митрополит іменував надзвичайними професорами о. д-ра філ. і тел. М. Конрада для історії фільософії, етики й соціольогії, д-ра В. Залозецького для мистецтва та д-ра К. Чеховича для церковно-словянської мови. Також признано титул надзв. покл. професора І. Крипякевичеві і д-рові Я. Пастернакові. Виклади з раціональної й експерементальної психольогії та космольогії поручено о. д-рові Гринюхові. З чергових томів „Праць Богосл. Академії" кінчається друк більших книжок о. проф. А. Іщака „Догматика незєдиненого Сходу" і III. том „Історії Дух. Семинарії" за проводом о. Ректора д-ра Й. Сліпого. Також почав виходити журнал словянської фільольогії „Слово" за ред. проф. К. Чеховича. Теж випечатано „Програму викладів" за оба семестри. На Велиградськім Зїзді виголосив реферат від Академії о. Ректор д-р Й. Сліпий п. з. „De cultu SS. Cyrilli et Methodii in Ucraina", як також виготовив доповідь о. проф. А. Іщак п. з. „De editione librorum liturgicorum ritus byzantinoslavi". Всіх слухачів у минулому році було в зимовому семестрі 365, а в літньому семестрі 357. Абсолюторію одержало 60 слухачів. Касовий оборот Академії в минулому році виносив 160.000 зол.

Отець проф. Ю. Дзерович виголосив інавґураційну доповідь „Огляд новіших педаґоґічних систем", які поділив на 4 групи: 1. революційну, що обстоювала індивідуалізм у вихованню (Еллєн Кей, М. Монтессорі, Л. Толстой, Ґурліта й Винекин), 2. експериментальну (Біне, Сімон, Штерн, Мейман, Давід і Йотейко), що поглибила т. зв. школу праці (Кершенштайнер, Дювей, Блонскій, Крупская, Ровід) та суспільну педаґоґіку (Наторп), 3. фільософічну, яка звернула бачну увагу на виховання моральне (Ферстер, Тігамер Тот) і мистецьке (Раскін, Лянгбен і Лянге) та 4. богословську, що має свій початок в катехитичній методі і спирається на засадах християнства.

Слухаючи щорічних звітів із діяльности Богословської Академії та обсервуючи її невпинну й консеквентну працю, можемо усвідомити собі як слід, яке велике значіння має висока школа, можемо збагнути, чому вже з часів середньовіччя всі розумні і дбайливі володарі намагалися якнайскоріше заснувати університет у своїм краю, можемо зрозуміти, чому й наш володар — Князь Церкви, а в великій мірі і Князь нашого національного й культурного життя, Митрополит Кир Андрей оснував для нашої нації Богословську Академію й задумує розбудувати її в український університет, не зважаючи на всі важкі перепони. — Добра висока школа — це немов великий магнес, що концентрує, кристалізує й організує всі кращі енергії, сили й потенції даної нації та спрямовує їх у відповідне річище, даючи змогу проявити себе та непереможно впливати на своє довкілля; університет — це неначе сильна сочка, що збирає усе ясне со-

няшне проміння культури й духа даного середовища, а сконцентрувавши й зміцнивши його силу в своїм огнищі, запалює нові енергії і випалює всі погубні й розкладові бактерії духового життя. Одночасно університет, якби радієва антена, схоплює культурні здобутки інших націй і осередків та робить їх власністю свого народу, запліднюючи його до нової духової творчости; подібно й осяги своєї культури передає іншим культурним середовищам та робить їх власністю цілого людства.

Поважну частину такої культурної сочки й антени ми вже маємо завдяки нашому князеві Церкви і його невтомним співпрацівникам, довголітньому ректорові і професорам тієї Академії. Вона могутніє й росте з кожним роком...

П. І.

РЕЦЕНЗІЇ

Михайло Рудницький: **Від Мирного до Хвильового.** Львів 1936. Накладом Видавничої Спілки „Діло" у Львові. Стор. 440, м. 8⁰.

Обговорюючи нову книжку Д-ра М. Рудницького на сторінках „Мети" ч. 41, автор оцих стрічок дійшов до висновку: „Хто хоче пізнати, якою половою годує нашу публику наш „одинокий літературознавець" М. Рудницький, і кому не жаль дати 5 золотих за полову — хай прочитає собі грубу книжку під заголовком „Від Мирного до Хвильового.""

У рямках тижневої ґазети не було змоги розвинути ширше думки, кинені в апріорній формі, але з почуттям повної відповідальности. Однак щоб ніхто не потребував вірити нам на слово — постараємося розглянути тут книжку д-ра М. Рудницького ближче, і тим самим умотивувати нашу думку про неї.

Книжка „Від Мирного до Хвильового" ділиться на 29 глав — а крім того є передмова, примітки, життєписи й бібліоґрафія. Передмова і 4 обширні глави мають загальніший характер, — а решта 25 глав кожна присвячена одному з українських письменників.

Автор має аспірації доволі високі, пишучи в передмові: „У цій книжці охоплена одна доба нашої літератури" (стр. 5). Але як вона „охоплена" — це зараз побачимо. А я к а це „доба" — признає сам автор, пишучи: „доба, невідзначена як окрема глава в історії літератури, ані за округлими цифрами дат, ані за ясно зарисованими напрямками" (5).

Далі йде глава „Мета й метода". Тут автор викладає свої відомі теоретичні погляди. При цьому, як звичайно, вибирає собі дуже вигідну форму полєміки, імпутуючи своїм противникам погляди, яких вони не мають, і потім по дон-кіхотськи перевертаючи ці вітряки. Бо ось що пише він: „Оборонці якогонебудь суспільницького або моральницького (!?) напрямку ні трохи не журяться безпосереднім впливом твору на читача (!?), твір, на їх погляд, має тільки таке значіння, яке вони надають йому своєю ідеольоґією; його сила залежить буцім-то тільки від тих ідей, які вони повторюють, і незалежна від нього самого. Вислідок (!?) такий, що прихильники якоїсь ідеольоґії бачать перед собою тільки абстрактні поняття, яким підпорядковують твір, задоволені, що твір іде по лінії тих повітряних линв, до яких вони хотіли б одним махом підтягти всю націю". (14—15). Виложені тут думки не є характеристичні для літературної критики „суспільницького" чи „моральницького" напрямку — бо кожний, хто заслугує на імя критика, дуже добре розуміє вагу літературних і мистецьких критеріїв — мабуть навіть ліпше ніж сам автор, для якого одиноким критерієм є порівнювання з іншими творами (див. стор. 9—10).

Наступна глава книжки „Наш XIX-ий вік" це наче спроба дати погляд на історію української літератури від Котляревського, — спроба опра-

цьована по фейлетоністичному, без конкретного матеріялу, без цікавих думок, тільки в межах „остроумного“ плавання в хаосі, серед якого автор неспроможний завести порядок. „Наша селянська маса XIX. віку не знає про свій вік нічого більше поза траґедіями, звязаними з землею, на якій треба працювати в поті чола. Наші письменники додають до тих траґедій потребу освіти та національної свідомости. Український інтеліґент майже не виступає в їх творах, хоч би як представник загальних національних і соціяльних домагань“ (45). Автор, як бачимо, примітивно упрощує собі все багатство мотивів і сюжетів нашої літератури 19-го віку; це особливо вигідно, коли є до диспозиції чарівне слівце „майже“, що служить до скидання відповідальности за сказані слова; недаремно автор вже в передмові до цієї книжки констатує, що „краще вживати таких нюансів як „майже“ і випадково“... (6). Але що це все має спільного з наукою, або хоч би з солідною інформацією? Або бідний Шевченко: „Дивна сполука в поезії Шевченка релігійних акордів і богохульства є таким самим природним і наскрізь людським явищем, як у таких зовсім далеких від нього „віруючих“ як Бодлєр або Достоєвський“. (53). Якщо б автор знав висліди найновіших наукових дослідів щодо того питання (ось хоч би С. Стоцького) — може не повторяв би небилиць. Але що дивуватися, коли у М. Рудницького — „правдивої величини Шевченка та його приблизно вірного духового образу не побачимо раніше, заки не займуться ним европейські критики“. (50). Шевченко певно й не сподівався, які актуальні, і то щодо його власної особи, будуть ще колись його повні гіркої іронії слова: „Нехай німець скаже“... — Нахил упрощувати справи помітний м. ін. і в цілому відступі про Марка Вовчка, де зовсім не існує проблєма співпраці Марії Марковичевої з її чоловіком, та де чи не головна річ — „приватне життя“ тієї жінки, яке, на превеликий жаль автора, не відбилося в її творах... — Про Стороженка автор каже, що він „не використав природного дару“; так само Кониський „не використав“, так само й інші. Бо для М. Рудницького критикувати українських письменників — це значить обовязково обнижувати їх вартість. А ось вершок поверховности — характеристика поезій Федьковича: „Його поезії нагадують нам часом ті гуцульські топірці, тарілки та коробочки, на які дивимось залюбки як на вироби своєрідного ґенія, що ніжність і майстерність єднає з примітивізмом“ (59); якби автор добре прочитав усі ліричні поезії Федьковича, не тільки етнографічно-побутові — то справа з „топірцями“ не була б така легка. Реалістичні повісті Нечуя-Левицького нагадують авторові »„пастуший роман“ французького XVII віку Д' Юрфе, що й не збуджує думки прирівнювати його з дійсністю. „Бурлачка“, „Старосвітські батюшки“, „Причепа“, „Рибалка Панас Круть“, „Кайдашева сімя“ — зворушливі малюнки, наче гарно підстрижений квітник« (61). Аякже, особливо „Кайдашева сімя“; але чимало дечого людям „нагадують“ ріжні речі; та з науковою обєктивністю це не має нічого спільного. Цікаве й те, що на думку автора „Вальтер Скот досі жде в нас наслідувача хоч би в тих скромних рямцях і засобах, якими задовольняється пересічний читач, байдужий до історичної правди“ (77). Що більше: „навіть те, що дали для широкої маси та молоді Купер і Майн-Рід, залишається ще як невиповнена позиція“ (77).

Глава „Напрямки і напрямні“ – це дальші ніби теоретичні міркування автора. Ось кілька прібок: „Наші письменники XIX. віку не мали ніяких безпосередніх духових звязків із клясичною старовиною, дарма що кілька із них дало перші гарні переклади клясичних архитворів“ (100), — отже апріорне переконання про нашу нижчість — всупереч фактам (дарма...); або: „Що переходить до нас із европейського романтизму, крім слабеньких відгуків деяких літературних творів поодиноких письменників?“ (103); або: „Такого (scil. західньоевропейського) розуміння реалізму чи натуралізму в нас не було ніколи“ (116) і т. д. і т. д. Навіть хаос понять у звязку з модерністичними напрямками, який виявився найсильніше на заході — служить до підкреслювання нашої духової нижчости (119). З символізмом — як звичайно, ціле непорозуміння (120). З футуризмом — також клопіт: „Чи треба аж доказувати, що наш футуризм не мав нічого спільного з італійським, що прийшов він як анархічне гасло розбити поетичну форму так,

щоб поезія могла стати вічевою імпровізацією" (122); а чи треба аж доказувати, що італійський футуризм, заки став фашистівською офіціяльщиною, зовсім так само був тільки „анархічним гаслом" і т. д. Треба це доказувати, але хіба лише людям, які не визнаються на тому, про що пишуть.

Глави, присвячені поодиноким українським письменникам, є в книжці такі: Панас Мирний, Михайло Старицький, Карпенко Карий, Іван Франко, Аґатангел Кримський, Володимир Самійленко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Йосип Маковей, Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина, Микола Вороний, Богдан Лепкий, Михайло Яцків, Петро Карманський, Сергій Єфремов, Володимир Винниченко, О. Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський, Степан Васильченко, Спиридон Черкасенко, Микола Хвильовий. — Отже у творі, який має охопити цілу „добу" української літератури — підбір авторів зовсім випадковий, без системи й без порядку. Поминаю вже те, що якось дивно відділює автор Хвильового від усієї фаланґи блискучих талантів новішого часу на Наддніпрянщині; але коли говорити про поетів Молодої Музи — то як не згадати хоч би Пачовського? Це вже не тільки вияв особистих симпатій чи антипатій, а просто загублення почуття дійсности. Але нехай. Нариси ці опрацьовані таким способом, що кожний з них творить окрему, ізольовану фейлєтоністичну одиницю — так, що книжці зовсім не пошкодило б, коли б ще навіть поміж Стефаника і Мартовича увійшов „Запорожець Ісько Материнка", а між Єфремова і Винниченка — Дюма старший зо своїми трьома мушкетирами. Це вже такий стиль цілої книжки.

Всі вичислені українські письменники, навіть найсимпатичніші авторові, можуть „іти по табаку" не то Ґетам і Шекспірам, але, як ми вже вгорі бачили, навіть Вальтер Скотам, Майн-Рідам, і також Сєнкевичам. Це вже така вдача автора, що все, що чуже — для нього краще від рідного.

Панас Мирний: „досить порівнати „Хиба ревуть воли" та „Повію" хоч би з найслабшими повістями сучасних Мирному російських письменників, щоб побачити різницю" (139—140); розуміється „різницю" на некористь Мирному; так виходить із контексту — але все таки хитро сказане. „Увесь великий талант Мирного йде на те, щоб підтримати нашу увагу повагою проблєми, високим тоном оповідання. Та чим є повага проблєми в літературному творі, що таке його „високий тон" супроти композиції, що єдина рішає про нудьгу та зацікавлення?" (140). В цій цитаті — ввесь Михайло Рудницький.

Старицький виходить ще несогірше — але за те, що заважив на ньому „вплив великих чужинних поетів" у ділянці підшукування нових слів (153); але пєси Старицького, крім цікавих своєю інтриґою „Гриця" і „Циганки Ази" — до нічого; є в них ідеї. — Карпенко Карий „занадто нагадує нам Островського, а не може позичити в нього того, чого ніодин драматурґ взяти від другого не може, драматичного нерву" (158); „найкраще виходить пєса у Карпенка Карого тоді, коли він, як добрий практик, бере сюжет і розроблює технічно, залишаючи глядача в сумнівах, яку провідну думку автор веде почерез дію". (157).

Якщо в цьому конґльомераті плиткости, незнання і нездорової тенденції, яким є обговорювані фейлєтони, можна ще говорити про єрархію вартостей — то фейлєтон про Франка стоїть безперечно найнижче з усіх. Про стиль, у якому знаходимо такі перлини, як „Sitzfleisch" Івана Франка (165), нема що й казати. Ґрафоманство закинене Франкові в хитро закрученій фразі: „Франко був першим галицьким письменником, що зважився жити виключно з пера. Кожний, хто повторив би цю спробу і тепер, теж не міг би оминути злиднів та ґрафоманства" (167). Повісті Франка „не дорівнали ні Свидницькому, ні Мирному, ні суспільницьким тенденційним студіям Чернишевського та Герцена". (168). Своє „знання" Франкової творчости показує М. Рудницький найкраще там, де самопевно твердить, що „молодечі поеми, такі як „Каменярі", „Наймит", „Земле, моя всеплодючая мати", або написане вже в роках спілости „Зівяле листя" — залишилось зразками, яких Франко ніколи не перевищив" (172) Так стоїть чорне на білім. Ну а хоч би „Мойсей"? Відповідь у д-ра М. Рудницького готова: „Франко, йдучи за провідною думкою, за часто знехтовує мистецьку форму.

З цього погляду „Мойсей“ — страшенне мало мистецький“ (173-4); з такими очевидними нісенітницями чейже не треба й полемізувати; а причина гніву д-ра М. Рудницького на „Мойсея“ — ясна: „Романтично-месіяністична ідея про письменника (чи тільки про письменника? *м. г.*), який веде народ до Обітованої Землі й жертвується для нього — тепер майже незрозуміла“ (174); віримо, що д-ру М. Рудницькому не майже, а й зовсім незрозуміла. На основі ось таких і їм подібних міркувань, — автор доходить вкінці до висновку, що „не можемо одночасно стримати свого зачудування та жалю, що письменник такого великого таланту не залишив ні одного твору, який, перекладений на чужі мови, міг би або стати доказом високого рівня нашої літератури, або виеловити повну індивідуальність такого всестороннього та такого великого письменника“ (181). Закручено несогірше. Ми теж неодно могли б закинути Франкові — але такий підхід до його творчости, як у книжці М. Рудницького, — вважаємо профанацією праці великого письменника.

Леся Українка „нагадує ту першу ученицю, що у клясі серед товаришів-ровесників найкраще все вміє, бо найпильніше вчиться і принесла з дому якнайсолíднішу підготову“ (197). Леся Українка „як більшість жінок, хотіла бути „мужеською“; це одна з найбільше жіночих рис жіночости. Навіть її Дон-Жуан так мало половий...“ (205). А вислід? „Не маємо в нашій літературі другого такого ясного прикладу, як уся праця Л. Українки на доказ, що невпинна боротьба за власну енерґію дуже часто ослаблює цю енерґію і витворює в письменника ману сили“ (206). Погляд на Л. Українку ориґінальний — але мабуть тільки задля самої ориґінальности.

Коцюбинський „належить до тих д в о х - т р ь о х (!) письменників із усієї нашої літератури, до яких можна вертатись без розчарування“ (216). А яка ж причина ласки М. Рудницького для Коцюбинського? Ось вона: „Коцюбинський поет іще й тим, що ідеольоґічний підклад твору блідне в його уяві під напором емоціональних елементів“ (212).

Маковей більш-менш незлий; він жеж, як каже автор, „мав страх перед суспільними ідеалами“. (?) Та ще й ця епохальна подія занотована, що наголовок до збірки „Прижмуреним оком“ „вдалося підібрати“ М. Рудницькому, з чого Маковей „дуже тішився“ (224). Є в цьому фейлєтоні й стилістична квіточка — доказ великого смаку й такту нашого „парижанина“, і високої його думки про стан, до якого і він сам належить: „У цій праці (scil. денникарській) можна було „долішньою головою“ (вибачте Аристофанів вислів) дійти до найбільше передового суспільного становища...“ (221).

Кобилянська — здебільша слаба, більшість її повістей „з дуже слабеньким обсерваційним і психольоґічним матеріялом, технічно зовсім несучасні“ (234); трохи вартніші її молодечі твори.

Стефаник — майстер; він жеж „не намагався вкладати у свої картини суспільних проблєм, ні підкладати під них провідних думок“ (242).

Фейлєтон про Леся Мартовича є зразком цинізму, з яким автор витягає на верх бруди людини. На загал, з цього фейлєтону залишається одне враження: Мартович пяниця, лінюх і т. ін. Зразок стилю: „Дві-три любовні історії, які інший письменник перетворив би в романтичні сюжети або скандальні хроніки, були для Мартовича звичайними приємними епізодами, природними, мов потреба випити з радощів чи з розпуки“. (253—54).

Черемшина, хоч теж слабина (264), подобається М. Рудницькому м. ін. тому, що він зачепив „проблєму кохання не сентиментально, а в тій її реальній повазі, яка вона в наших гуцулів“ (263); бож „наші „реалісти“ приймали психольоґію без фізіольоґії — згадували багато про ідеали у звязку із шлунком, але дуже мало говорили про серце у звязку з рештою тіла“ (264).

Винниченко, цей пропаґатор московської гнилі в українській літературі, цей московський письменник, що пише по-українськи, і одна з найбільш неґативних постатей у нашому громадянському житті — дочекався від такого „строгого критика“, як д-р М. Рудницький, несподівано багато оглядности. Прочитаймо ось, як це сальоново звучить: „Великі прикмети та великі хиби перемішані в творах Винниченка так само, як

у його громадській діяльності"... (316); „Винниченко належав до тих небуденних, що міг завсіди дати щось нове, несподіване. Він дуже сміливий і дуже незрівноважений письменник. Мало з хто наших чільних авторів зазнав так багато як він — непересічних успіхів і банальних невдач" (317).

Не можемо затримуватися на всіх фейлєтонах; забагато витратили б місця. Про кінцеву главу „Нова доба — нова література" тільки ще скажемо, що в ній виявлені, як европейські ідеали, лібералістичні ідеї старої, позавчорашньої Европи.

Про ті частини книжки, які мають грати ролю „наукового апарату", нема що говорити, бо вони вражають своїм комізмом, як зовсім неорґанічний прилiпок, обчислений хіба тільки на імпонування наївним. Бо звязку між стилем і змістом книжки, а цим „науковим апаратом" нема буквально ніякого. Воно інакше й не могло бути у людини, яка в тій самій книжці пише, що одне з „найсумніших завдань, якому може служити критик" — це „завдання постійно інформувати, на точно означений реченець давати матеріял, систематично прочитувати безліч нецікавого рукописного та друкованого шпарґалля" (176—7); автор теж жаліє Франка, що йому „доводилося зупинятись на життєписних даних, бібліоґрафічних і переказі змісту" (177). Хто має такі погляди — не повинен осмішуватися додаванням життєписів і бібліоґрафії до своєї фейлєтоністичної книжки. Різниця між самими фейлєтонами і цими кінцевими партіями така велика, що просто важко собі уявити, щоб це робив той самий чоловік. Але підпис автора відноситься до цілої книжки, тож треба вірити.

Засадничі риси нової книжки д-ра М. Рудницького можна зібрати у таких точках:

1) Н е н а у к о в і с т ь. Кому не вистачать дотеперішні цитати і роля бібліоґрафії в цій книжці — для тих ще кілька зразків: „Сучасна поезія не має смаку для нашого загалу тому, що поети не задовольняються вже природним талантом, але починають його зміцнювати хемією, часто навіть альхемією. Неодин із них виробляє коктейлі, що вдаряють у голову, наче лябораторійна суміш, що ще не перейшла експериментального процесу. При таких екстрактах люди часто замість шукати смаку в самім напитку, більш захоплюються самим процесом: як той твір повстає. Сказав один славний афорист, що „вино можна робити з усього — навіть із винограду". Так само злобно можна сказати і про поезію, до якої всі потрохи доливають води, й до якої рідко хто вживає 100-відсоткової есенції. Мета цих нарисів відрізнити воду від вина. Нема іншого приладу для такого перевіру, як — власна вразливість" (39). „Що таке образ літератури якогось віку? Низка імен і ряд творів, від яких ідуть тисячі ниток до життя народу. Ці імена та твори наче маленькі острівці серед океану. Океан — життя народу, має далекі невидві береги і непросліджені глибини з різними течіями та цілим світом тварин, а з них тільки деякі виринають на поверхню вод. Якби ми хотіли прирівняти літературні твори до кораблів та човнів, що влегшують нам взаємини з різними суходолами та іншими морями, то це порівняння не змінилоб дійсного стану: з невеличких більш-менше сталих, чи рухомих пунктів ми пробуємо боротись із хвилями, досліджувати морські простори та вибиратись у подорож до нових країн. Хто хоче добачувати в літературних творах синтезу всього духового життя даної доби, той може говорити про маяки, що показують кораблям дорогу, або літаки, з яких найширший вид на землю. А проте здається, що прибільшувати ролю літератури в духовому розвитку народу мають найбільший нахил саме ті, що найменше цікавляться нею й тим духовим розвитком поза нею, якого вона охопити не може..." і т. ін. і т. ін. без кінця... (65—66).

Ми навмисне виписали ці два довші цитати, як типові для тону цілої книжки; з них видно, чи можна таку балаканину взагалі навіть підозрівати про якунебудь науковість. Ґазетний фейлєтон — це протилежність наукової розвідки. А саме такими типовими ґазетними фейлєтонами є всі глави цієї книжки. Цілість же не дає навіть ілюзії ніякої обдуманої цілости. Зрештою, — що дивуватися авторові, який у тій самій книжці пише м. ін. ось що: „Т. зв. наукова критика нагадує доґматичну плутанину неустійне

ного правопису. Вона хотіла б пошанувати всі факти живої мови і, замісць спромогтися на їх синтезу, запорпується під румовище, зроблене своєю кертичною аналізою". (27). Хто не бачить різниці між науковою синтезою і підготовною до неї аналізою, імпутуючи цілій науці характер т. зв. причинкарства — від цього важко вимагати розуміння наукової праці. Де тут говорити про науку, коли авторові в голові ось які „остроумні" ґімназистські штучки: „За весь час поетичної праці залишався він (scil. Карманський) однаковий у львівському каварняному димі, чи Римі, у Тернополі чи Прудентополі". (293).

2) Ідейний релятивізм та моральний індиферентизм — разом із їх джерелом — скрайнім лібералізмом. Д-р М. Р. пише: „В европейських творах можемо віднайти таких кілька загальних рис, що відокремлюють письменницьку творчість від інших родів писаного слова та від практичної діяльности. Перша з тих рис: розуміння письменницької творчости, як свобідного вислову свого „я", без огляду на те, чи воно покривається з загально поширеними ідеями, течіями та змаганнями. Европейський письменник не гадає вести маси до ханаанської землі; це завдання він залишає іншим апостолам" (396). Одною з провідних ниток цілої книжки є нехіть автора до ідей, ідеалів, ідеольоґій. Майже всюди, де, на його думку, твір письменника слабий — причиною зла є не що інше, а саме ідея, яку письменник подає в творі; твір без ідеольоґії, тільки з цікавими ситуаціями — це твір найкращий. „Не віримо, що вартість твору залежить від його ідеї, яку можна „добути" із твору, або від його форми, що впливає на нас чаром своєї краси. Не віримо теж, що існують якінебудь методольоґічні принципи, якими можемо провірювати, чи твір є зразком гармонійної сполуки — ідеї та форми". (33). Отже в що „віримо"? І як „можемо" тоді хотіти бути літературним критиком? — „Те, що найцінніше в світогляді — сумніви, вона (scil молодь) заступає готовими знаками, під які кожний може підкласти довільну відповідь". (36). „Всі крізи, переломи, революції у країні письменства звязані з процесом перетвору мови... Правда, є нові ідеї. Які? Кохання, свобода, праця, щастя, любов ближнього, любов рідного краю, війна..." (96—7); отже автор „забув" наймогутнішу ідею, що так часто виявлялася і в літературі — ідею релігійну. „Поет може не змагатися з ідеями та не журитися своїм світоглядом: досить, коли він схоплює ритм життя довкола себе та ритм свого серця". (199). „Може ще з часів богословських студій залишилась у Карманського звичка повторяти механічно слова молитви — невпинно ті самі слова, в вірі, що так легше приходить полегкість". (297). „Велике зрозуміння для поезії було одною з найбільших заслуг совєтської критики" (367). „Марксівська метода, прикладана до літературних явищ, при всій своїй однобокости поширювала перспективи історичних явищ" (366). „Наш погляд на якусь добу залежить у великій мірі від довіря до її історика, що його симпатії для суспільних змагань і чисто індивідуальних ідеалів сходяться із нашими" (378). „Величезна маса людей, що саме шукають такої синтези, звертаються здебільша до астрольоґії, спіритизму, окультизму, теософії, антропозофії, або попросту до доґм якоїсь релігійної віри, щоб не мати сумнівів" (383). „Нема у творчости простих і гладких стежок, що ведуть до загальних ідей, придатних для всіх" (397).

Вкінці ще один покажчик світоглядового наставлення д-ра М. Рудницького — це його захоплення М. Драгомановом, якому він співає похвальні пеани на стор. 62—64.

3) Почуття меншевартности є прикрим і несмачним проявом критикоманства за всяку ціну, яке автор виявляє, коли річ іде про українську літературу. Це почуття меншевартности проходить червоною ниткою по цілому творі, як це видно вже з деяких цитатів, поданих вище. А у висновку: „За довгий вік нема в нас ні двох авторів, які могли б заступити нам ряд таких російських письменників як Ґончаров, Пісемский, Салтиков, Лєсков, не згадуючи вже про великі імена Гоголя, Турґенєва, Достоєвського та Толстого" (78). Такі і подібні вияви „скромности", якщо йде про українську літературу, знаходимо у М. Р-ого так часто, що вони надають тон цілій цій книжці. Сюди належить теж безкритичне вказування на молодість і безтра-

дицiйнiсть української лiтератури, — так наче б зовсiм не iснувала наша могутня лiтература старої й середньої доби. I коли автор на хвильку пробує опамятатися вiд своєї „скромности“ — то хiба, i то доволi несмiливо, тiльки при порiвнянню її з такими „письменствами“, як сербське, болгарське, грецьке, румунське i под.

Що ж сказати на загал про вартiсть цiєї книжки? В запалi каламбурного стилю, автор не дає майже нiякого рiчевого матерiялу,— а у iдейному й громадянсько-виховному оглядi книжка ця є проявом у високому ступнi шкiдливим. Це, думаємо, ясна рiч для кожного, хто прочитав хоч би наведенi тут цитати, а ще краще цiлу книжку. Зрештою, хто знає погляди М. Рудницького, цей i не може сподiватися вiд нього чогось iншого. Це було видно вже з його книжки „Мiж iдеєю i формою“, в якiй ми м. iн. читали: „Без огляду на те, в чиїх руках буде вплив на розвиток нашої лiтератури, не уявляємо собi, щоб вiн мiг бути доцiльнiший вiд тої свободи, з якою нинiшнiй европейський письменник змальовує свої переживання по власнiй вподобi аж до меж бунту проти нацiональних iдеалiв, загальних релiґiйних вiрувань i святощiв традицiї“.

Ось так ми постаралися зясувати становище д-ра М. Рудницького в цих точках, якi нас цiкавлять. Правда, в новiй його книжцi є теж мiсця, якi, здавалося б, заперечують зясованi вгорi його погляди (нпр. стор. 128); але коли цi всi мiсця порiвняти з ясно висловленою тенденцiєю i загальним тоном цiлої книжки,—то їх треба зачислити не до проявiв отверезiння, тiльки раднiше до цiлої низки цих протирiч i непорозумiнь, яких зрештою в цiлiй книжцi є куди бiльше також у iнших дiлянках. Отже якщо людина, яка написала того роду книжки, що „Мiж iдеєю i формою“ та „Вiд Мирного до Хвильового“, знову здобула б собi, як давнiше, вплив на українське громадянство, а зокрема на молодь, — то це заповiдало б, що наша iнтелiґенцiя довго блукатиме по манiвцях ненауковости та по нетрях перестарiлого, загумiнкового лiбералiзму.

Наш висновок — тепер уже мотивований: ›Хто хоче пiзнати, якою половою годує нашу публику наш „одинокий лiтературознавець“ М. Рудницький, i кому не жаль дати 5 золотих за полову — хай прочитає собi грубу книжку пiд заголовком „Вiд Мирного до Хвильового“‹.

М. Гнатишак

Д-р Микола Конрад: **Основнi напрямки новiтньої соцiольоґiї.** Перша часть: Лiбералiзм. Видання „Богословiї“ ч. 21. Львiв 1936, ст. 76, 8⁰.

Маємо початок незвичайно корисної працi, за якою довго вже оглядався в нас як свiтський, так i духовний iнтелiґент. Особливо молодшим буде вона дуже помiчна в формуваннi їх свiтогляду, бо дає змогу зорiєнтуватися не тiльки в коротко зясованих самих суспiльних питаннях сучасних днiв, але теж, завдяки запопадливостi автора, впроваджує в найновiшу чужу лiтературу, в якiй сьогоднi не легко визнатися й вичерпати її навiть тому, хто знає чужi мови.

Три головнi ґрупи систем намагаються розвязувати складну соцiяльну квестiю новiтньої доби: лiбералiзм, соцiялiзм i солiдаризм. Взаємне вiдношення отих трьох систем до себе дiялектично формулує автор так: лiбералiзм, як тезу, його дитину-ворога, соцiялiзм, як антитезу й солiдаризм, як здорову їх синтезу, iдеал розвязки сучасних соцiяльних проблєм.

Суспiльне питання, що його зводять вульґарно до суспiльно-економiчного питання, є теж не тiльки правно-полiтичним питанням, але й у свойому коренi передовсiм питанням фiльософiчним i релiґiйно-моральним.

Такому ставленнi справи протиставилася домiнуюча донедавна суспiльна течiя всебiчнього лiбералiзму.

Аналiзi лiбералiзму присвячена власне отся перша частина викладу, двом наступним: соцiялiзмовi й солiдаризмовi задумує автор присвятити черговi випуски.

Лiбералiзм, загально здефiнiований як iндивiдуальна автономiя людини в суспiльному життi, має в своїй концепцiї ось такi основи й постуляти: 1. ляїцизацiю, тобто унезалежнення людського життя вiд усякого релi-

ґійного впливу, 2. апотеозу еґоїзму, як головного рушійного чинника в суспільному житті, 3. оптимізм — віру в природну доброту людини, 4. крайній індивідуалізм — заперечення природної соціяльности в людини, 5. безоглядну, необмежену свободу кожної людської одиниці в цілому її житті: релігійно-моральному, політичному й господарському.

Перший розділ праці про „поняття, засади й поділ лібералізму" трохи за короткий; через те й у цілому викладі більше вияснена проблєма лібералізму так, як він себе нині неґативно виявляє в політиці, національному господарстві й релігійному індиферентизмі та атеїзмі. Варт було дати ширшу фільософічну основу й поглибити проблєму волі одиниці й поняття суспільства взагалі, бо тільки на такому тлі, з додатком погляду на різні методольоґічні трактування питання, більше скористала б критика основ лібералізму, зрештою ядерно переведена автором у найширшому IV. розділі. Так само краще було б переставити III. розділ до IV., або розбити між I. і IV., щоб не повертатися знову до сказаного вже, або не випереджувати те, про що й так треба ще раз говорити в IV. р. Дуже цікавий і вичепуючий II. розділ про ґенезу й розвиток лібералізму, в якому автор перейшов усіх видніших представників думки, що підготовили й впровадили лібералізм у суспільне життя. Новітній лібералізм розвинувся з італійського ренесансового гуманізму, німецького протестантизму, анґлійсько-французького натуралізму (деїзму), модерного раціоналізму й позитивізму. Щоб ясніше вивести його ґенезу, мусів автор зобразити головні думки багатьох представників новітньої фільософії, соціольоґії і теоретичної економії. З труднощів скорочувати в викладі їх думки вийшов автор побідно, бо дав повний образ розвитку думки, як вона, вийшовши з реакції на суспільно-господарські й політичні недомагання, зійшла на манівці в другий бік життя.

Не маємо змоги в короткому звіті передати всього з авторової критики неґативних заложень новітнього лібералізму. Вони вдатно підібрані й у скороченні дають практичні арґументи, вибрані з наукової літератури, проти поглядів лібералів на: природу людської свободи, їх теорію „стану природи", оптимізм, „суспільний договір", „суверенність народу", рівність людей, еволюціонізм. Найбільше місця посвячує автор критиці ліберально-релігійного індиферентизму і його постулятів: свободи совісти, релігії, свободи думки, слова й друку, релігійної й політичної толєранції, розділу церкви від держави, незалежної етики, аморальности держави; опісля розглядає автор неґативний бік суспільного атомізму, демократизму й державного неінтервенціонізму та вкінці погубні висліди господарського лібералізму.

Автор задумав свою книжку як підручник і до того застосував методу ясного, легкого викладу, вміло поборюючи термінольоґічні труднощі. Справді варт, щоб „Богословія" видала якнайскоріше дальші частини тієї солідної й корисної, — особливо під теперішню пору — праці.

І. Витанович.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

В попередньому числі „Дзвонів", а також в окремих упімненнях адміністрація домагалася від своїх передплатників-довжників, щоб вони в найкоротшому часі вирівняли свої довги. Багато з них відгукнулося на наш зазив, але деякі таки не почуваються до обовязку сповнити наше домагання. Для таких обіцяли ми започаткувати у цім числі чорну лісту; проте цього ще не робимо, бо сподіваємося, що в найближчому місяці вони вирівняють свої залеглощі. Якщо ті довжники будуть і на далі вперті, — тієї впертости не будемо вже довше скривати, а поставимо їх прізвища на чорну лісту.